

Evaluatie verkiezingen

Evaluatie van de verkiezingen van de leden van de Provinciale Staten en van de Waterschappen

(15 maart 2023)

25 april 2023

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
1.1	Leeswijzer	5
1.2	Algemeen	5
2.	Informatievoorziening en ondersteuning	6
2.1	Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen	6
2.1.1	Informatiebijeenkomsten NPVV	6
2.1.2	Stembureau-instructie	6
2.1.2	Inloopsprekuren	7
3.	Communicatie over de verkiezing	9
3.1	Communicatie	9
3.1.1	Manieren van communicatie over stemlocaties	9
3.1.2	Speciale doelgroepen	10
3.1.3	Andere talen	11
3.1.4	Waarnemers bij telling verkiezingsdag	11
3.1.5	Corona maatregelen	12
3.1.6	Gebruik verkiezingsborden	14
3.1.7	Handreikingen processen-verbaal	15
4.	Stemlokalen	17
4.1	Aantal stemlokalen	17
4.1.1	Toegankelijkheid stemlokalen	20
4.1.2	Stemlokalen met voorzieningen voor specifieke doelgroepen	23
5.	Stembureauleden	25
5.1	Aantal stembureauleden	25
5.1.1	Eerste keer stembureaulid	25
5.1.2	Uitval en reservebestand stembureauleden	26
5.2	Hoogte vergoeding	27
5.3	Gebruik digitale ondersteuning	29
6.	Ondersteuningsverklaringen	30
6.1	Klachten over ondersteuningsverklaringen	30
7.	Aanvraag vervangende stempassen, verzending stempassen, ROS en volmachten	31
7.1	Verzending stempassen	31
7.2	Register ongeldige stempassen (ROS)	31
7.3	Aanvragen schriftelijke volmachten	31
7.3.1	Ronselen van volmachten	32
8.	Tellen	33
8.1	Duur tellen	33
8.1.1	Schorsing telling	34
8.1.2	Hervatting telling stemmen	36

8.1.3	Vertraging zitting GSB door schorsing	36
8.2	Afronding tellen	37
9	Vervoer en opslag van stembescheiden	38
9.1	Vervoer stembescheiden	38
9.1.1	Wijze van vervoer	38
9.1.2	Verzegeling vervoer	39
9.1.3	Gescheiden vervoer	39
9.1.4	Wie heeft stembus of transportbox vervoerd	40
9.1.5	Wie heeft envelop vervoerd	41
9.1.6	Bijzonderheden bij vervoer	42
9.2	Opslag stembescheiden	43
9.2.1	Locatie opslag stembus of transportbox	43
9.2.2	Locatie opslag envelop	44
9.2.3	Stembescheiden gescheiden opgeslagen	45
9.2.4	Bijzonderheden bij opslag	46
10	Zitting gemeentelijk stembureau	48
10.1	Centrale versus decentrale stemopneming	48
10.1.1	Redenen decentrale stemopneming	49
10.1.2	Redenen centrale stemopneming	50
10.1.3	Centrale of decentrale stemopneming volgende verkiezingen	51
10.2	Gemeentelijk Stembureau	53
10.2.1	Handreiking GSB	53
10.2.2	Aantallen en aard leden GSB	53
10.2.3	Ondersteuners GSB	56
10.2.4	Training leden en tellers GSB	57
10.3	Duur zitting GSB	60
10.3.1	Zitting verkiezing leden Provinciale Staten	60
10.3.2	Zitting verkiezing Waterschappen	60
10.4	Verloop zitting GSB	61
10.4.1	Algemene indruk	61
10.4.2	Hertellingen decentrale stemopneming	62
10.5	Openbaarheid zitting GSB	64
10.5.1	Publicatie zitting GSB	64
10.5.2	Belangstelling voor zitting GSB	65
10.6	Extra zittingen GSB	65
10.6.1	Aantal extra zittingen GSB	65
10.6.2	Duur extra zittingen GSB	66
10.7	Hertellingen	66
10.7.1	Meldingen fouten door kiezers	66
10.7.2	Terugverwijzing niet door kiezers	67

10.7.3 Hertellingen GSB naar verwachting	68
10.7.4 GSB voorbereid op hertellingen	68
11 Algemene organisatie verkiezingen	69
11.1 Software	69
11.1.1 Installatie OSV2020.....	69
11.2 Controleprotocol Kiesraad	69
11.2.1 Ervaring controleprotocol Kiesraad	69
11.2.2 Vragen over controleprotocol	70
11.2.3 Controle in opdracht van centraal stembureau	70

1. Inleiding

Op 15 maart 2023 vonden de gecombineerde verkiezingen plaats van de leden van de Provinciale Staten en de Waterschappen. In opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (ministerie van BZK) heeft onderzoeksbureau Kantar deze verkiezing geëvalueerd door middel van het uitzetten van een online vragenlijst onder gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van deze verkiezing in hun gemeente. In de vragenlijst is gevraagd naar hoe de voorbereiding, uitvoering en afhandeling van de verkiezing zijn verlopen.

1.1 Leeswijzer

De resultaten van de enquête zijn zowel op totaalniveau gepresenteerd als (waar relevant) uitgesplitst naar gemeentegrootte. Relevante verschillen naar gemeentegrootte zijn in dit rapport benoemd. Door afrondingsverschillen tellen percentages niet altijd op tot 100%. Indien in een tabel '0%' staat, dan betekent dit dat er enkele respondenten zijn, maar dat dit afrondt tot minder dan 1%. Als er geen enkele respondent is, dan staat dit in de tabel weergegeven als '-'.
Bij open vragen zijn de veelvoorkomende antwoorden beschreven, waarbij (indien relevant) enkele citaten als bloemlezing in het rapport zijn opgenomen.

1.2 Algemeen

Gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezing in hun gemeente zijn via email uitgenodigd de online vragenlijst in te vullen. Wanneer er meerdere contactpersonen per gemeente waren, zijn deze allen benaderd met het verzoek om de vragenlijst door dezelfde persoon te laten invullen. Het onderzoek is van tevoren aangekondigd door het ministerie van BZK. Kantar heeft reminders verstuurd. Van de 342 gemeenten hebben 268 gemeenten de vragenlijst ingevuld. Dit is een respons van 78%.

1.1 | Respons naar gemeentekennmerken

Gemeentegrootte	Verdeling respons	Aantal respons	Uitgenodigde gemeenten	Responspercentage
Grote gemeenten (>100.000 inwoners)	10%	<i>n</i> = 28	<i>N</i> =32	88%
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000 inwoners)	73%	<i>n</i> = 195	<i>N</i> =244	80%
Kleine gemeenten (<20.000 inwoners)	17%	<i>n</i> = 45	<i>N</i> =66	68%
Totaal	100%	<i>n</i> =268	<i>N</i> =342	78%

Basis: alle respondenten | n= 268

2. Informatievoorziening en ondersteuning

2.1 Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen

2.1.1 Informatiebijeenkomsten NPVV

Het ministerie heeft regionale informatiebijeenkomsten georganiseerd vanwege de invoering van de Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen (NPVV). Gemiddeld zijn bijna negen op de tien gemeenten bij (een van) deze informatiebijeenkomsten geweest. De trend lijkt te zijn dat een groter deel van de grote gemeenten deze bijeenkomsten hebben bezocht dan van kleine gemeenten.

2.1 | Deelname informatiebijeenkomsten NPVV

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	96%	90%	80%	89%
Nee	4%	10%	20%	11%

Basis: alle respondenten | n = 268

Voor de ruime meerderheid (57%) van de deelnemende gemeenten was voldoende duidelijk wat de NPVV betekent voor de gemeentelijke organisatie. Een op de zes (17%) deelnemende gemeenten is het daar niet mee eens. Ruim acht op de tien (83%) deelnemende gemeenten vonden dat er voldoende gelegenheid was tot het stellen van vragen.

2.2 | Waardering informatiebijeenkomsten NPVV

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Door de informatiebijeenkomsten over de NPVV werd mij voldoende duidelijk wat de NPVV betekent voor de gemeentelijke organisatie.				
Helemaal mee eens	4%	4%	6%	4%
Mee eens	44%	57%	42%	53%
Neutraal	33%	23%	33%	26%
Mee oneens	15%	14%	19%	15%
Helemaal mee oneens	4%	2%	-	2%

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Tijdens de informatiebijeenkomsten was er voldoende gelegenheid om vragen te stellen.				
Helemaal mee eens	15%	15%	11%	15%
Mee eens	74%	66%	72%	68%
Neutraal	7%	10%	11%	10%
Mee oneens	4%	8%	6%	7%
Helemaal mee oneens	-	-	-	-

Basis: deelnemende gemeenten informatiebijeenkomsten NPVV | n = 238

2.1.2 Stembureau-instructie

Het ministerie van BZK heeft een stembureau-instructie (e-learning) en handout 'Stembureau-instructie voor de dag van de stemming' ter beschikking gesteld op de toolkit verkiezingen. Ruim een kwart (27%) van de gemeenten heeft van beiden gebruik gemaakt, nog eens ruim de helft (54%) heeft alleen de handout gebruikt. Een op de zes (16%) heeft geen gebruik gemaakt van de instructie noch de handout.

2.3 | Gebruik stembureau-instructie

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja, zowel e-learning als handout	14%	25%	47%	27%
Ja, alleen handout	61%	56%	42%	54%
Ja, alleen e-learning	7%	2%	2%	3%
Nee	18%	17%	9%	16%
Wij gebruiken een eigen instructie	14%	10%	7%	10%
Andere reden	4%	7%	2%	6%

Basis: alle respondenten | n = 268

In totaal hebben 42 van de responderende gemeenten geen gebruik gemaakt van de stembureau-instructie of handout. Een ruime meerderheid daarvan (26 gemeenten, omgerekend 62%) maakt gebruik van een eigen instructie. Gemeenten konden ook een toelichting geven. Vrijwel alle resterende gemeenten gaven aan een instructie te gebruiken van een andere leverancier (StembureauSucces/ KCM, SEP of TSA).

2.1.2 Inlooppreekuren

Het ministerie heeft inlooppreekuren georganiseerd. De Kiesraad was ook vertegenwoordigd bij deze inlooppreekuren. Ongeveer twee derde (66%) van de gemeenten heeft hier gebruik van gemaakt. De trend lijkt dat grote gemeenten hier vaker gebruik van hebben gemaakt dan kleine gemeenten.

2.4 | Gebruik inlooppreekuren

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	79%	66%	58%	66%
Nee	21%	34%	42%	34%

Hoe beoordeelt u de inlooppreekuren van BZK? (basis: deelnemers n=176)	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Zeer goed	9%	5%	8%	6%
Goed	50%	68%	62%	65%
Niet goed, maar ook niet slecht	36%	25%	15%	25%
Slecht	5%	2%	15%	5%
Zeer slecht				-

Redenen om niet deel te nemen (basis: niet-deelnemers n=92)	Totaal
Geen vragen vanuit gemeente	54%
Geen tijd	41%
Niet bekend met inlooppreekuren	-
Anders	15%

Basis: alle respondenten | n = 268

Over het algemeen beoordelen de deelnemende gemeenten de inlooppreekuren als goed tot zeer goed (71%). Een kleine groep van 8 gemeenten vond de inlooppreekuren slecht. De redenen waarom ze ontevreden waren, waren divers: 'de tijdstippen kwamen niet gelegen', 'het open format nodigde niet uit tot het stellen van vragen' of 'de spreekuren waren niet behulpzaam' werden ieder door 3 gemeenten genoemd. Eén gemeente vond het spreekuur te druk.

De responderende gemeenten die niet hebben deelgenomen aan de inlooppreekuren deden dit meestal omdat er geen vragen waren uit de gemeente om aan het ministerie of de Kiesraad voor te leggen (54%) of omdat ze geen tijd hadden (41%). Alle responderende gemeenten wisten dat het ministerie deze inlooppreekuren organiseerde, onbekendheid met de spreekuren is namelijk geen

enkele keer genoemd als reden. Veertien gemeenten hadden een andere reden om niet deel te nemen aan de inloopsprekuren.

“Het was niet mogelijk om deel te nemen omdat de applicatie niet gebruikt mocht worden in onze gemeente (beveiliging) volgende keer graag via teams.”

“De tijdstippen vielen op roostervrije dagen en vanwege de zorg voor kleine kinderen kon ik niet alsnog aansluiten.”

“Het was altijd op dezelfde dag in de week en dat is geen werkdag van de verantwoordelijke collega's.”

“Eventuele vragen werden door buurgemeente gesteld”

“Vragen tussendoor gesteld aan Kiesraad (antwoorden konden niet wachten tot inloopsprekuren).”

“De vraag die er was is per email verstuurd naar het ministerie.”

“Vragen rechtstreeks gesteld aan het informatiepunt.”

“Dit inloopsprekuren heeft voor ons geen toegevoegde waarde.”

“Er was geen behoefte en geen tijd voor”

“Werd alleen maar verwarrender i.p.v. duidelijker.”

“De gestelde vragen waren erg divers en het kost veel tijd om eigen info te filteren”

“We worden overladen met BZK informatie. Sedert de Corona is het gebruikelijk om veel te veel aan informatie te verspreiden.”

“Op het moment van organiseren waren er geen vragen, de onduidelijkheden kwam pas op de dag/avond/nacht/nasleep zelf.”

3 Communicatie over de verkiezing

3.1 Communicatie

3.1.1 Manieren van communicatie over stemlocaties

Gemeenten konden op verschillende manieren communiceren over de stemlocaties. De meest gebruikte manieren zijn de website van de gemeente (99%), een overzicht bij stempas en/of kandidatenlijst (92%) en de website 'www.waarismijnstemlokaal.nl' (90%).

3.1 | Manieren van communicatie over stemlocaties

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Op de website van de gemeente staat een overzicht van de stemlocaties	96%	99%	100%	99%
Op een overzicht bij de stempas en/of de kandidatenlijst	96%	92%	91%	92%
Op de website 'www.waarismijnstemlokaal.nl'	89%	90%	89%	90%
Door op de stempas te verwijzen naar de website van de gemeente	86%	78%	91%	81%
Via lokale nieuwsbladen	71%	83%	76%	80%
Via social media	68%	70%	73%	71%
Door de dichtstbijzijnde stemlocatie op de stempas te vermelden	46%	59%	73%	60%
Via een 'verkiezingskrantje' dat per woonadres werd bezorgd	4%	9%	16%	10%
Anders	25%	7%	4%	8%

Basis: alle respondenten | n = 268

Ongeveer een op de tien responderende gemeenten (n=22) maakte gebruik van een andere methode. De site 'verkiezinginbeeld.nl' werd relatief vaak genoemd (n=5). Daarnaast gaven 3 gemeenten aan een bijlage bij de stempas te sturen. De overige manieren die door de gemeenten zijn gebruikt staan hieronder.

"www.ongehinderd.nl"

"Via stembureaus utrecht.nl waar meer informatie over toegankelijkheid beschikbaar is dan waarismijnstemlokaal.nl"

"Bij elk schrijven werd verwezen naar waarismijnstemlokaal.nl."

"Gemeenteblad"

"Gemeenteblad"

"De Klinker (een gemeenteblad voor alle inwoners)"

"Verkiezingspecial in 2 huis aan huisbladen"

(vervolg op volgende pagina)

(vervolg van vorige pagina)

“Huis-aan-huis bezorgde verkiezingskrant Prov. Staten en waterschap.”

“Poster op de deuren van de locaties die dit keer niet meededen, met QR-code naar de website”

“Interactieve kaart”

“Druktemeter stembureaus”

“Op de tv schermen van de veerboot”

“Officiële bekendmakingen”

“Podcast”

3.1.2 Speciale doelgroepen

Twee op de drie responderende gemeenten (65%) richten zich in de communicatie over de verkiezingen op specifieke groepen kiezers. Het zijn met name de grote gemeenten die gerichte communicatie hebben gebruikt. Gerichte communicatie is vooral ingezet voor jonge kiezers die voor het eerst mogen stemmen (59%) en voor kiezers met een visuele beperking (28%). Grote gemeenten hebben opvallend vaak gerichte communicatie voor deze laatste doelgroep (21 van de in totaal 28 responderende grote gemeenten, oftewel 75%).

3.2 | Speciale doelgroepen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nee	14%	38%	36%	35%
Ja	86%	62%	64%	65%
Jonge kiezers die voor het eerst mogen stemmen (18-19 jaar)	64%	57%	60%	59%
Kiezers met een visuele beperking	75%	24%	16%	28%
Laaggeletterden	25%	17%	9%	16%
Kiezers met een (licht)verstandelijke beperking	25%	14%	11%	15%
Kiezers met een lichamelijke beperking	36%	13%	9%	15%
Kiezers met een auditieve beperking	39%	9%	9%	12%
Kiezers met een kwetsbare gezondheid, die mogelijk niet zouden stemmen vanwege corona	21%	7%	9%	9%
Ouderen (65+)	4%	4%	4%	4%
Kiezers met een migratieachtergrond	7%	4%	4%	4%
Jongeren (18-34 jaar)	7%	3%	2%	3%
Kiezers uit andere EU-lidstaten en derde landen die bij deze verkiezingen mochten stemmen	7%	1%	4%	2%
Anders, namelijk: ...	7%	2%	2%	3%

Basis: alle respondenten | n = 268

Zeven deelnemende gemeenten hebben gerichte communicatie op andere doelgroepen ingezet. In het overzicht hieronder staan hun reacties.

“Prikkelarm stembureau opgezet.”

“Kiezers die om diverse redenen (te) veel prikkels ervaren.”

“Kiezers die wonen in verzorgingstehuizen.”

“Bewoners van een zorginstelling: de zorgaanbieder is geïnformeerd over de stempassen die bezorgd werden en voorwaarden om te stemmen en machtigen.”

“Bewoners verzorgings-/verpleeghuizen ivm mobiele stembureau.”

“Kiezers die voor het eerst mogen stemmen (nieuwe Nederlanders).”

“In de toolkit verkiezingen vind ik geen specifieke info over kiezers met een migratieachtergrond/ kiezers uit andere EU lidstaten en derde landen. Daarom niet aangevinkt!”

3.1.3 Andere talen

De meeste responderende gemeenten hebben alleen in Nederlands of Fries gecommuniceerd. Twintig gemeenten (7%) hebben in een andere taal gecommuniceerd. Dit was vrijwel altijd in het Engels. Slechts één gemeente heeft in een nog andere taal gecommuniceerd, namelijk in het lokale dialect. Andere talen zijn met name gebruikt op de website van de gemeente.

3.3 | Andere talen dan Nederlands of Fries

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	29%	5%	4%	7%
Nee	71%	95%	96%	93%

Basis: alle respondenten | n = 268

3.1.4 Waarnemers bij telling verkiezingsdag

Drie kwart (73%) van de responderende gemeenten heeft actief gecommuniceerd dat kiezers als waarnemers bij de telling op de verkiezingsdag zelf¹ aanwezig konden zijn. In ongeveer de helft (48%) van de responderende gemeenten was er belangstelling van kiezers of de pers. Overigens was de belangstelling even groot, ongeacht of er actief gecommuniceerd is door de gemeente of niet.

3.4 | Waarnemers bij telling verkiezingsdag

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Actieve communicatie				
Ja	89%	70%	73%	73%
Nee	11%	30%	27%	27%
Belangstelling pers en/of kiezers				
Ja	68%	49%	29%	48%
Nee	32%	51%	71%	52%

Basis: alle respondenten | n = 268

¹ Communicatie over de openbare zittingen van het Gemeentelijk Stembureau komt aan bod in paragraaf 10.5.

Responderende gemeenten konden, indien zij dat wilden, een toelichting geven over waarnemingen bij de tellingen. Vrijwel alle toelichtingen vermelden dat de belangstelling zeer beperkt was, zowel voor de tellingen op de stembureaus als op het gemeentelijk stembureau (GSB). In totaal hebben 104 gemeenten een toelichting gegeven. Hieronder vindt u enkele kenmerkende citaten, of toelichtingen over andere punten dan de beperkte belangstelling.

“Geen belangstelling van publiek, wel van pers op één bureau en tijdens zitting GSB.”

“Met name pers en een enkele belangstellende tijdens de zitting van het Gemeentelijk Stembureau.”

“Bij de telling 1 cameraploeg met verslaggever, bij de hertelling 3 cameraploegen met verslaggever en 1 journalist (schrijvende pers).”

“Er zijn enkele belangstellenden geweest bij 2 stembureaus, tijdens de CSO geen belangstelling. Achter af zijn wel de PV's opgevraagd.”

“1 kandidaat statenlid van de BBB die ons kwam bedanken voor alle inspanningen.”

“Op meerdere stembureaus personen die foto's wilden maken van de pagina in de PV's met uitslag op partij niveau. Hadden een visitekaartje bij zich van een landelijke organisatie.”

“Er was wel belangstelling van de media, maar meer voor ons inclusieve stembureau in het gemeentehuis.”

“Bij diverse stembureaus waren waarnemers aanwezig, overigens zonder tot last te zijn. Bij de zitting(en) van het gemeentelijk stembureau was niemand aanwezig, ondanks dat we hierover ook hebben gecommuniceerd.”

“Het werkt storend bij de tellingen.”

“Een landelijke partij had hun achterban gevraagd om aanwezig te zijn bij de telling op 15 maart en tijdens het GSB op 16 maart. Op 1 stembureau is er een waarnemer geweest, niemand tijdens zitting GSB.”

“Op elk stembureau en bij zitting van het GSB waren belangstellenden aanwezig. Deze belangstellenden waren namens controle-verkiezingen.nl en de beweging Bezorgde Burger.”

3.1.5 Corona maatregelen

Een minderheid van de responderende gemeenten heeft actief gecommuniceerd over corona maatregelen. Voor de volledigheid dient vermeld te worden dat dit niet betekent dat de gemeenten de stemlokalen niet corona-proof hebben ingericht; alleen dat zij hier niet actief over gecommuniceerd hebben. Grote gemeenten hebben duidelijk vaker over corona maatregelen gecommuniceerd dan kleine gemeenten.

3.5 | Communicatie over corona maatregelen (% ja)

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Plaatsing van kuchschermen	61%	38%	24%	38%
Dat kiezers die dit willen nog steeds corona-maatregelen kunnen naleven in het stemlokaal (zoals het dragen van een mondkapje en het hanteren van de 1,5 meter afstandsregel)	54%	35%	29%	36%
Over welke locatie(s) nog volledig zijn ingericht volgens de corona-maatregelen	36%	27%	11%	25%
Het melden van rustige tijdstippen zodat kiezers met een kwetsbare gezondheid rekening met de drukte kunnen houden	14%	8%	-	7%
Anders, namelijk	25%	8%	2%	9%

Basis: alle respondenten | n = 268

Een op de tien responderende gemeenten (24 gemeenten, oftewel 9%) hebben een ander antwoord gegeven. De antwoorden vallen grotendeels uiteen in twee categorieën: de stemlokalen waren wel corona-proof maar hier is niet over gecommuniceerd; er waren andere maatregelen (waar al dan niet over gecommuniceerd is). Hieronder staan alle reacties.

“Alle stemlocaties waren conform corona-maatregelen ingericht met kuchschermen, anderhalve meter afstand. Er waren mondkapjes en desinfectiematerialen beschikbaar.”

“Alle stembureau zo ingericht dat de 1,5 meter afstandregel prima uitgevoerd kon worden. Ook hadden wij op elk stembureau mondkapjes, desinfecterende middelen, schoonmaakdoekjes voor de kuchschermen, etc.”

“Alle stemlokalen waren corona-proof ingericht en er waren desinfectiemiddelen aanwezig.”

“Wij hebben alle locaties corona-proof ingericht en daar rekening mee gehouden.”

“4 coronaproof ingerichte locaties.”

“Wij hebben wel kuchschermen, potloden en desinfectiemateriaal aangeboden.”

“Ontsmettingsmiddel en mondkapjes aanwezig op stembureaus.”

“Handgel, handschoenen, schoonmaakmiddelen, extra potloden.”

“Wel materiaal beschikbaar in de stemlokalen.”

“Aanwezigheid mondkapjes; hygiënische gel etc..”

“Desinfectiezuil bij de ingang.”

“Hygiëne zuilen”

“Handgel.”

(vervolg op volgende pagina)

(vervolg van vorige pagina)

“Rode potlood mochten behouden worden.”

“Beschikbaar stellen van kleinere rode potlood voor eenmalig gebruik.”

“Alleen gecommuniceerd naar stembureauleden.”

“Wel met de voorzitters (gebruik mag maar is niet verplicht).”

“Rustig tijdstip was 15 maart voor 7.30.”

“De drukke lokalen via social media benoemd en alternatieven aangegeven waar het rustig was.”

“Inzicht in de drukte per stemlokaal.”

“Informatie over corona(maatregelen) in het huis-aan-huis verspreide kandidatenlijst.”

“Op de kandidatenlijst stond in algemene zin ‘geef elkaar de ruimte’.”

“Alle locaties extra stembureaulid bij de deur.”

“Sorry hoor maar er waren geen maatregelen.”

3.1.6 Gebruik verkiezingsborden

Gemeenten kunnen op verschillende manieren politieke partijen faciliteren in het gebruik van verkiezingsposters. Ruim de helft (56%) van de responderende gemeenten faciliteerde dit door het gebruik van voorgedrukte verkiezingsborden, nog eens vier op de tien had aanplakborden waar politieke partijen zelf posters konden plakken. De trend lijkt te zijn dat grotere gemeenten vaker gebruik maken van voorgedrukte verkiezingsborden terwijl kleine gemeenten vaker aanplakborden hebben waar partijen zelf posters op kunnen plakken.

3.6 | Faciliteren gebruik van verkiezingsposters

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Met voorgedrukte verkiezingsborden	79%	58%	29%	56%
Met aanplakborden waarop politieke partijen zelf posters konden plakken	21%	34%	56%	37%
Politieke partijen konden op aangewezen plekken in de openbare ruimte reclameborden ophangen	21%	17%	13%	17%
Anders, namelijk	21%	17%	24%	19%
Geen van bovenstaande	-	1%	2%	1%

Basis: alle respondenten | n = 268

Een op de vijf (50, oftewel 19%) gemeenten gaven aan op andere manieren de politieke partijen te faciliteren in het gebruik van verkiezingsposters. De meest genoemde andere methoden zijn:

- Politieke partijen leveren de posters aan, maar de gemeente plakt zelf en/of organiseert centraal (14x genoemd)
- Plaatsing van sandwichborden of driehoeksborden (14x genoemd)
- Gebruik van trotters (6x genoemd)
- Algemene plekken, al dan niet met vergunning (7x genoemd)

In het onderstaande overzicht vindt u de 9 gemeenten met een methode die niet in de bovenstaande categorieën valt.

“Op 5-tal plekken in de gemeente mochten ook spandoeken opgehangen worden gedurende de 2 weken voor de verkiezingen.”

“Voorbedrukte doeken in een frame.”

“Wij gaan weer naar school'-spandoeken en driehoeksborden aan de invalswegen werden ter beschikking gesteld voor campagnedoelinden.”

“Door informatie beschikbaar te stellen over alle mogelijke campagnemogelijkheden.”

“Verkiezingsdoeken met een algemene oproep voor de verkiezingen.”

“Op verkiezingsborden een algemene oproep gedaan om te komen stemmen en in de 3 dorpskernen een digitaal verkiezingsbord geplaatst. Partijen hadden de mogelijkheid om driehoeksborden om lantaarnpalen te plaatsen.”

“Algemene verkiezingsborden om vooral te gaan stemmen voor de Prov. Statenverkiezing.”

“Vergunning spandoeken, borden met informatie over de verkiezingen.”

“Digitaal verkiezingsbord op de website en Advertentiepagina in lokale krant.”

Drie van de responderende gemeenten (oftewel 1%) gaven aan op geen van de wijzen de politieke partijen te faciliteren in het gebruik van verkiezingsposters. Zij konden dit toelichten.

“Keuze van het college om niet meer borden te plaatsen.”

“Geen richtbaarheid aangegeven, maar ook niet op gehandhaafd.”

“Te veel partijen bij dubbele verkiezingen om dit leesbaar en netjes op de aanwezige borden te kunnen faciliteren.”

3.1.7 Handreikingen processen-verbaal

Vrijwel alle (97%) responderende gemeenten hebben gebruik gemaakt van de handreiking van de Kiesraad over de publicatie processen-verbaal. Gemiddeld vindt drie kwart (74%) van de gebruikers de handreiking goed tot zeer goed. Twaalf gemeenten beoordelen de handreiking als (zeer) slecht.

3.7 | Gebruik handreiking processen-verbaal

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	96%	97%	100%	97%
Nee	4%	3%	-	3%
Hoe beoordeelt u handreiking over de publicatie processen-verbaal? (basis: gebruikers n=261)				
Zeer goed	-	7%	7%	6%
Goed	56%	71%	62%	68%
Niet goed, maar ook niet slecht	33%	18%	27%	21%
Slecht	7%	4%	4%	4%
Zeer slecht	4%	-	-	0%
Waarom (zeer) slecht beoordeeld? (basis: beoordeling (zeer) slecht n=12)				
De handreiking was niet duidelijk				n=7
Er is te weinig tijd om de publicatie processen-verbaal te doen zoals de handreiking voorschrijft				n=4
De handreiking is te laat verspreid onder de gemeenten				n=4
Anders, namelijk: ...				n=7
Basis: alle respondenten n = 268				

Gemeenten die de handreiking als (zeer) slecht beoordelen, konden een toelichting geven. Zeven gemeenten gaven een andere toelichting, hieronder staan hun reacties.

“De verplichte naamgeving van de documenten is erg onhandig en omslachtig. En niet van alle soorten documenten was een voorbeeldnaam opgenomen”

“Veel te ingewikkeld.”

“Het was nodig om een vertaalslag te maken van handleiding naar de praktijk voor degene die daadwerkelijk ging inscannen en bestanden benoemen.”

“Logistiek (benaming en koppelen van bestanden) veel werk wat in een te korte tijd gedaan moet worden.”

“Veel te veel tekst, een overzichtelijke checklist zou beter zijn.”

“Er stond in de handleiding als bestandsnaam “MH” met handtekening terwijl het zonder handtekening gepubliceerd moet worden.”

4 Stemlokalen

4.1 Aantal stemlokalen

Gemiddeld waren er 27 stemlokalen in de deelnemende gemeenten. Uiteraard is er een aanzienlijke spreiding in het aantal stemlokalen, die samenhangt met het aantal inwoners.

4.1 | Aantal stemlokalen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	90	23	8	27
Minimum	44	7	1	1
Maximum	299	241	17	299

Basis: alle respondenten | n = 268

Voor ruim de helft (56%) van de responderende gemeenten waren er evenveel stembureaus² als bij de afgelopen provinciale staten- en waterschapsverkiezingen 2019. Het gaat hier specifiek om stembureaus, niet stemlocaties. In de vragenlijst is toegelicht dat er meerdere stembureaus op één locatie gevestigd kunnen zijn.

4.2 | Vergelijking aantal stembureaus met provinciale staten- en waterschapsverkiezingen 2019

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Minder	32%	21%	18%	21%
Evenveel	43%	53%	76%	56%
Meer	25%	26%	7%	23%

Basis: alle respondenten | n = 268

Gemeenten konden toelichten waarom ze het aantal stembureaus hadden veranderd. Redenen om meer stembureaus in te zetten zijn als volgt:

- (n=36) Het aantal inwoners in de gemeente is toegenomen
- (n=12) Stemlocaties die door covid niet beschikbaar waren, konden nu weer gebruikt worden
- (n=7) Er werd een hogere opkomst verwacht
- (n=2) Binnen de gemeente zijn er meer locaties bijgekomen waarin een stembureau kan worden gevestigd
- (n=25) anders, namelijk
 - (n=9) 'Drukke', 'betere spreiding'
 - (n=7) 'Inzet van een of twee stembureaus op een specifieke locatie (bv verzorgingstehuizen)'
 - (n=2) 'Druk op tellers (door dubbele verkiezing)'
 - (n=7) *nog anders*

² Stembureaus, niet stemlocaties. In de vragenlijst is toegelicht dat er meerdere stembureaus op één locatie gevestigd kunnen zijn.

In het overzicht hieronder staan de citaten van de zeven gemeenten die een andere toelichting gaven dan hierboven genoemd.

“Politieke keuze.”

“We hebben als extra een mobiel stembureau ingezet dat 3 locaties waar veel ouderen wonen bezocht heeft zodat deze groep mensen dicht bij huis kan stemmen.”

“In coronatijd meer bureaus geopend en betere spreiding van kiezers over bureaus ingevoerd. Die verdeling aangehouden.”

“Het gemeentebestuur vindt een hoog opkomstpercentage en de mogelijkheden voor de kiezer erg belangrijk.”

“Andere manier van bepalen waar een locatie nodig is (een stemlokaal op 750 meter voor 95% van de inwoners.”

“Door corona enkele stembureaus erbij gekomen en dat zo gehouden.”

“Gemeente is groter geworden door herindeling (dus meer kiezers).”

Redenen om minder stembureaus in te zetten zijn als volgt:

- (n=20) In de afgelopen jaren bleek een andere spreiding met minder stembureaus goed te werken
- (n=9) In sommige stemlokalen is het aantal stembureaus verminderd
- (n=30) Er waren minder geschikte locaties beschikbaar
- (n=20) Er was een lage opkomst verwacht
- (n=0) *Het aantal inwoners in de gemeente is afgenomen*
- (n=16) anders, namelijk
 - (n=5) ‘Rustig’
 - (n=4) ‘Corona (geschikte locaties)’
 - (n=2) ‘Uitval (op laat moment)’
 - (n=5) *nog anders*

In het overzicht hieronder staan de citaten van de vijf gemeenten die een andere toelichting gaven dan hierboven genoemd.

“Wij hebben minder dubbele stembureaus ingezet.”

“Door overbezetting stellen veel scholen geen ruimte beschikbaar.”

“Verschil was minimaal, van 154 naar 148.”

“Door een samenvoeging van twee gemeenten werd verondersteld dat het aantal aangewezen stemlokalen voldoende zou zijn.”

“We hebben in oktober al moeten besluiten over de locaties, dus voor de zekerheid hebben we de grote locaties van 2021/2022 aangehouden en nog niet weer terug naar de situatie van voor de corona maatregelen.”

Gemeenten wijzen stemlokalen aan op basis van verschillende factoren. De belangrijkste factoren zijn de bevolkingsdichtheid (83%) en gemiddelde reisafstand (65%). Ook de verwachte opkomst speelt een rol, voor de helft (50%) van de responderende gemeenten. De trend lijkt te zijn dat de gemiddelde reisafstand en de verwachte opkomst vaker een factor zijn voor grote gemeenten dan voor kleine gemeenten. Mogelijk heeft dit te maken met het aantal stemlokalen; in grote gemeenten zijn er meer stemlokalen en is het dus ook makkelijker om enkele stemlokalen meer of minder aan te wijzen.

4.3 | Factoren voor aanwijzing van stemlokalen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Bevolkingsdichtheid	89%	84%	76%	83%
Gemiddelde reisafstand	86%	67%	44%	65%
Verwachte opkomst	75%	49%	38%	50%
Anders, namelijk	39%	21%	20%	23%

Basis: alle respondenten | n = 268

Een kwart (n=61, oftewel 23%) geven aan dat er nog andere factoren van belang zijn. Deze vallen grotendeels uiteen in de volgende categorieën:

- (n=19) Beschikbaarheid
- (n=15) Spreiding (over verschillende dorpskernen)
- (n=12) Toegankelijkheid/ geschiktheid van locatie

Naast bovenstaande categorieën zijn er diverse andere antwoorden gegeven. In het overzicht hieronder staan deze weergegeven.

“Aantal opgeroepen stemmers per lokaal.”

“Opkomstcijfers van de vorige verkiezing(en).”

“Kiezersbestand (aantal kiezers per stembureau).”

“Opkomstbevordering.”

“MBO-school waar ook leerlingen kunnen stemmen.”

“De keuze van de kiezers om in bepaalde stembureaus wel te gaan stemmen en andere goede bereikbare stembureaus links te laten liggen.”

“Drukke in het verleden, toegankelijkheid, bereikbaarheid.”

“Wensen van de gemeenteraad.”

“In toeristenseizoen wijzen we een stemlokaal aan in die buurt.”

“Geschiktheid als stemlokaal en reisafstand voor de kiezer”

“Maximale loopafstand, prijs locaties, beschikbaarheid locaties, toegankelijkheid van locaties.”

“We hebben maar 1 stembureau.”

“Kwetsbare doelgroep.”

“Bewoners van zorgcentra zelfstandig te kunnen laten stemmen op bepaalde tijden op de locatie zelf.”

“Zoveel mogelijk locaties die kiezers gewend zijn.”

“Kleinschaligheid en gewinning.”

4.1.1 Toegankelijkheid stemlokalen

De Kieswet bepaalt in artikel J 4 dat burgemeester en wethouders ervoor moeten zorgen dat alle stemlokalen zo zijn gelegen en ingericht dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen. Wanneer stemlokalen hier niet aan voldoen, moeten burgemeester en wethouders de gemeenteraad informeren over de redenen hiervoor.

Gemiddeld heeft 19% van de responderende gemeenten een melding gemaakt. De trend lijkt te zijn dat grote gemeenten vaker een melding maakten dan kleine gemeenten. De gemeenten die een melding hebben gemaakt, deden dit gemiddeld over 4,1 niet-toegankelijke stemlokalen. Opvallend is de spreiding; in kleine en middelgrote gemeenten ging het vrijwel altijd om één of enkele stemlokalen, maar er zijn een paar uitschieters bij. Eén middelgrote gemeente melde 43 niet-toegankelijke stemlokalen en één grote gemeente melde 38 niet-toegankelijke stemlokalen. Deze uitschieters beïnvloeden sterk het gemiddelde.

4.4 | Melding niet-toegankelijke stemlokalen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	43%	18%	4%	19%
gemiddeld	6,1	3,6	2,0	4,1
Nee	57%	82%	96%	81%

Basis: alle respondenten | n = 268

Het ministerie van BZK heeft voor deze verkiezingen extra geld beschikbaar gesteld aan gemeenten zodat zij de toegankelijkheid van de verkiezingen kunnen verbeteren. Circa de helft (51%) van de responderende gemeenten heeft hiervan gebruik gemaakt. De trend lijkt te zijn dat grote gemeenten vaker gebruik hebben gemaakt van deze bijdrage dan kleine gemeenten.

4.5 | Gebruik bijdrage BZK toegankelijkheid

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	89%	53%	16%	51%
Nee	11%	47%	84%	49%

Bestemming budget (*basis: gebruikers budget | n=136*)

Aanschaf van een drempelhulp	n=91 (67%)
Het aanschaffen van een stemmal en/of audiobox	n=61 (45%)
Het inspreken van de kandidatenlijst voor de audiobox	n=52 (38%)
Plaatsing van betere verlichting in het stemlokaal	n=50 (37%)
Het plaatsen van geleidelijnen in het stemlokaal	n=24 (18%)
Hertalen van informatie over stemmen naar eenvoudige taal	n=11 (8%)
De aanwezigheid van een doventolk in een stemlokaal	n=11 (8%)
Anders	n=44 (32%)

Basis: alle respondenten | n = 268

4.6 | Redenen geen gebruik budget

	Totaal
Redenen geen gebruik budget	
Er was geen extra investering nodig om de toegankelijkheid te verbeteren.	n=61 (46%)
Het was bij onze gemeente niet bekend dat er extra geld voor toegankelijkheid beschikbaar was.	n=53 (40%)
Binnen de gemeente is ervoor gekozen het geld voor andere doelen in te zetten.	n=13 (10%)
Anders	n=25 (19%)

Basis: niet-gebruikers budget | n = 132

Gemeenten die gebruik hebben gemaakt van het budget, hebben dit meestal ingezet voor verschillende bestemmingen. De meest genoemde bestemmingen zijn 'aanschaf van een drempelhulp' (67%), 'aanschaf van een stemmal/ audiobox' (45%), 'inspreken van de kandidatenlijst voor een audiobox' (38%) en 'plaatsing van betere verlichting in het stemlokaal' (37%).

Van de gemeenten die gebruik hebben gemaakt van het budget, hebben 44 gemeenten het voor een andere bestemming gebruikt dan de opties die zijn voorgelegd. De andere bestemmingen zijn zeer divers. Een aantal bestemmingen lichten we eruit:

- (n=7) leesbaarheid (braille, grote letters) van de kandidatenlijst
- (n=5) bredere stemhokjes
- (n=4) (tijdelijke) invalidenparkeerplaatsen
- (n=4) leesbaarheid van verwijsbordjes e.d.

In het overzicht hieronder staan de bestemmingen die niet in een van bovenstaande categorieën vallen. Veel gemeenten gebruikten het budget voor meerdere bestemmingen. Waar een van de bestemmingen al in bovenstaande categorieën valt, is dit niet opnieuw aangegeven, maar aangeduid d.m.v. '(...)'.
(...)

"Oefenstembureau ingericht, waar nodig aanpassingen locatie ivm rolstoelgankelijkheid."

"5 extra toegankelijke stembureaus plus 1 prikkelarm stembureau."

"I.v.m. 4 verkiezingen (1 PS, 3x WS) hadden we het volledige budget nodig voor de vier stemmallen."

"Keuringen voor toegankelijkheid laten uitvoeren door stichting Ongehinderd."

"De ontwikkeling van de website, uitgave aan doelgroepstrategie."

"(...), extra stembureauleden"

"Aanwijzen stembureau op locatie waar mensen met afstand tot de arbeidsmarkt werkzaam zijn extra kosten i.v.m. inzet begeleiders van deze mensen."

"Persoonlijke informatiebijeenkomsten voor mensen met een LVB."

"De instructie toegankelijkheid toegepast."

"Duurdere locaties gehuurd i.v.m. betere toegankelijkheid."

(Vervolg op volgende pagina)

(Vervolg van vorige pagina)

“Vervoer aanbieden aan inwoners die niet zelfstandig op een stembureau kunnen komen/ prikkelarm stembureau realiseren / (...).”

“Schouwen stemlokalen op toegankelijkheid.”

“Gratis vervoer naar stemlokaal via Taxibus voor kiezer en begeleider, ongeacht of persoon vervoersindicatie heeft.”

“Extra deurbellen bij locaties met geen automatische deur”

“Oefenstemmen.”

“Controle alle stemlokalen en naar aanleiding hiervan dingen aangepast.”

“Onderzoek.”

“Aanbrengen van belijning op glazen (tussen)deuren als waarschuwing voor slechtzienden.”

“Het verhogen van het trottoir bij de ingang van een stembureau.”

“De mogelijkheid van een stemtaxi voor mensen die slecht ter been zijn of visueel beperkt. (...).”

“Kandidatenlijst in gesproken vorm aangeschaft, loepen vervangen.”

“Mal voor visueel beperkten.”

“Gesproken kandidatenlijst, (...), aanleg hellingbaan.”

“Ingesproken kandidatenlijsten voor slechtzienden op onze website.”

“Oefenstembureau, extra toeg.stemb., prokkelduo's.”

“Grotere locaties gebruikt die beter toegankelijk zijn”

De gemeenten die geen gebruik hebben gemaakt van het budget deden dit meestal omdat zij geen behoefte hadden aan extra investering voor toegankelijkheid (46%), of omdat zij niet van het budget afwisten (40%). Er waren 25 gemeenten die een andere reden hadden om geen gebruik te maken van het budget. De meest genoemde redenen zijn:

- (n=5) Het budget kwam te laat om nog aanpassingen te kunnen doen
- (n=5) Het was niet mogelijk om aanpassingen te doen (geen eigendom gemeente, structurele aanpassingen, e.d.)

Toelichtingen die niet onder een van bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“Onze stemlokalen zijn eerder allemaal al toegankelijk gemaakt.”

“Al onze locaties zijn voor een ieder toegankelijk.”

“Ik ben pas later projectleider voor (GEMEENTE) geworden, mij was hierover niets bekend. Wanneer is dit bekend gemaakt?”

“Deze vraag kan ik niet beantwoorden. Ik organiseer maar weet (te) weinig over de financiën.”

(Vervolg op volgende pagina)

(Vervolg van vorige pagina)

“Wel de wil maar uiteindelijk geen tijd gehad om dit te realiseren.”

“Andere prioriteiten door de wetswijzigingen die verplicht waren.”

“Middelen zijn niet toereikend voor verbeteringen.”

“Gaat nog gebeuren, lukte niet meer voor de verkiezingsdag.”

“Te weinig geschikte lokaties.”

“Geen idee.”

“Uitkering komt in Algemene Fonds en wordt voor allerlei doelen ingezet. Mocht het verkiezingsbudget overschreden worden dan wordt verwezen naar de extra middelen.”

“Geen tijd voor gehad i.v.m. allerlei wetswijzigingen die voorrang hadden en waar we aan moesten voldoen.”

“Geen mogelijkheid, te druk met overige voorbereidingen verkiezingen.”

“Daar gaan we nog mee aan de slag.”

“Vorig jaar extra investeringen gedaan op eigen kosten.”

4.1.2 Stemplokalen met voorzieningen voor specifieke doelgroepen

Gemeenten kunnen stemlokalen inrichten met voorzieningen voor specifieke doelgroepen. Gemiddeld hebben ruim vier op de tien (44%) responderende gemeenten stemlokalen hiervoor ingericht. De trend lijkt te zijn dat grote gemeenten vaker dan kleine gemeenten minstens één stemlokaal hebben ingericht met dergelijke voorzieningen.

4.7 | Stemplokalen met voorzieningen voor specifieke doelgroepen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	96%	42%	20%	44%
Nee	4%	58%	80%	56%
Stemmal voor blinde of slechthziende kiezers				
Aantal gemeentes				n=86
Gemiddeld aantal stemlokalen				1,9
Aantal stemlokalen met voorzieningen				
Ondersteuning gebarentaal				
Aantal gemeentes				n=17
Gemiddeld aantal stemlokalen				1,2
Prikkelarm stemlokaal				
Aantal gemeentes				n=16
Gemiddeld aantal stemlokalen				2,3
Proefstemlokaal voorafgaand aan verkiezingen				
Aantal gemeentes				n=14
Gemiddeld aantal stemlokalen				1,1
Anders				
Aantal gemeentes				n=42
Gemiddeld aantal stemlokalen				7,1

Basis: alle respondenten | n = 268

Van de voorzieningen voor specifieke doelgroepen is de stemmal voor blinde of slechtziende kiezers het meest aangeboden; 86 van de responderende gemeenten (32%) hebben gemiddeld 1,9 stemlokalen hiermee ingericht.

Ruim 40 van de responderende gemeenten (15%) hebben stemlokalen ingericht met andere voorzieningen voor specifieke doelgroepen. Het ging hierbij meestal om ondersteuning voor blinden in slechtzienden in de vorm van kandidatenlijsten in braille, grote letters of gesproken vorm (op de website) (28 van de 42 gemeenten). In onderstaand overzicht staan de andere vormen van inrichting die niet in bovenstaande categorieën vallen.

“Gehoorondersteuning.”

“Slechthorend Ringleiding.”

“Doventolk/ (...) / tectyl lijnen.”

“Soundbox, stemmal, extra verlichting, (...)”

“Breed stemhokje voor een mensen in een rolstoel.”

“In ieder stemlokaal was er een gastheer/-vrouw aanwezig om extra hulp te bieden.”

“Brede stemhokjes, loep met licht.”

“Soundbox (ter ondersteuning van stemmal).”

“Inzet Prokkelduo”

“Extra geleidestroken.”

“Mindervalide.”

“Standaardvoorzieningen als loep, verlichting.”

“Informatiemarkt voorafgaand voor belangstellenden.”

“Proefstemlokaal voor vrijwilligers (prokkelduo's).”

“Extra toegankelijk stembureaus.”

“Loep, ledverlichting, (...)”

“Drempelhulp.”

5 Stembureauleden

5.1 Aantal stembureauleden

Gemiddeld zijn in de responderende gemeenten 35 voorzitters, 145 stembureauleden en 75 tellers ingezet bij de verkiezingen. Uiteraard hangt het aantal medewerkers sterk samen met het aantal stembureaus en dus met de grootte van de gemeente. Grote gemeenten hebben meer mensen ingezet dan kleine gemeenten.

In de meeste gemeenten zijn tellers ingezet te ondersteuning van de stembureauleden; zes van de responderende gemeenten hadden geen extra tellers. Dit kwam voor in zowel grote als kleine gemeenten.

5.1 | Aantal stembureauleden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal voorzitters (ex. plaatsvervangend)				
Gemiddelde	134	26	9	35
Minimum	48	1	1	1
Maximum	598	118	27	598
Aantal stembureauleden				
Gemiddelde	582	107	40	145
Minimum	176	2	4	2
Maximum	2992	428	84	2992
Gemiddeld per stemlokaal	6,2	4,9	5,4	5,1
Aantal tellers				
Gemiddelde	244	63	24	75
Minimum	0	0	0	0
Maximum	993	327	89	993
Gemiddeld per stemlokaal	2,7	3,1	3,6	3,1

Basis: alle respondenten | n = 268

5.1.1 Eerste keer stembureau lid

De meeste stembureauleden hadden ervaring als stembureau lid; voor gemiddeld 15% was het de eerste keer dat zij werkzaam waren als stembureau lid. De percentages verschillen aanzienlijk: er was zelfs één gemeente waarbij alle stembureauleden (100%) nieuw waren, terwijl er 11 gemeenten waren waarbij geen enkel stembureau lid (0%) nieuw was.

5.2 | Percentage eerste keer stembureau lid

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal voorzitters (ex. plaatsvervangend)				
Gemiddelde	21%	15%	10%	15%
Minimum	1%	0%	0%	0%
Maximum	45%	100%	65%	100%

Basis: alle respondenten | n = 268

5.1.2 Uitval en reservebestand stembureauleden

In de grote meerderheid van de responderende gemeenten (85%) is minstens één stembureaulid kort voor of tijdens hun werkzaamheden op 15 maart uitgevallen. Uiteraard is de kans op uitval groter wanneer er meer stembureauleden zijn, dus komt het vaker voor in grote gemeenten dan in kleine gemeenten.

5.3 | Uitval stembureauleden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Stembureauleden uitgevallen?				
Ja	100%	85%	73%	85%
Nee	0%	15%	27%	15%
Aantal leden uitgevallen (<i>basis: stembureauleden zijn uitgevallen n=227</i>)				
Gemiddelde	125	13	4	26
Minimum	5	1	1	1
Maximum	1565	120	15	1565
<i>Basis: alle respondenten n = 268</i>				

Wanneer er stembureauleden uitgevallen zijn, ging het gemiddeld om 26 leden. Hierin zijn enkele extreme waardes; één gemeente had zelfs 1.565 uitvallers. Dit beïnvloedt het gemiddelde sterk. In ruim 60% van de gemeentes met een uitvaller ging het om tien of minder uitvallers.

Vrijwel alle responderende gemeenten (95%) hadden een reservebestand aan stembureauleden dat voldoende groot was. Gemiddeld bestond dit bestand uit 4 voorzitters, 29 stembureauleden en 13 tellers, maar opnieuw is er sprake van een grote spreiding. Een kwart (25%) van de responderende gemeenten had geen reserve-voorzitters, nog eens een kwart (24%) had geen reserve-tellers. Slechts 3% van de responderende gemeenten had geen reserve-stembureauleden.

5.4 | Omvang reservebestand stembureauleden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Omvang reservebestand				
Voorzitters (ex plaatsvervangend)				
Gemiddelde	16	3	1	4
Minimum	0	0	0	0
Maximum	80	40	5	80
Stembureauleden				
Gemiddelde	87	25	9	29
Minimum	10	0	0	0
Maximum	399	700	35	700
Tellers				
Gemiddelde	38	11	5	13
Minimum	0	0	0	0
Maximum	185	200	25	200
<i>Basis: alle respondenten n = 268</i>				

5.5 | Omvang reservebestand voldoende?

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Reservebestand voldoende?				
Ja	86%	95%	98%	95%
Nee	14%	5%	2%	5%
Hoe uitval opgevangen (basis: reservebestand niet voldoende n=14)				
Eigen ambtenaren ingezet als stembureaulid				n=9
Oud stembureauleden die zich niet hadden aangemeld gebeld om alsnog stembureaulid te zijn				n=6
Door stembureauleden in langere shifts in te zetten				n=5
Extra inzet via social media				n=5
Door het aantal stembureauleden per stembureau te verlagen				n=4
Door stembureaus te sluiten				-
Door een beroep te doen op het reservebestand van een buurgemeente				-
Anders				n=6

Basis: alle respondenten | n = 268

De 14 responderende gemeenten waar het reservebestand onvoldoende was, hebben dit op verschillende manieren opgevangen. De meest genoemde oplossing was de inzet van eigen ambtenaren (9 gemeenten). Zes gemeenten hadden een andere oplossing. Hun toelichtingen staan in het overzicht hieronder.

“Onervaren leden ingezet als voorzitter (last minute).”

“Aantal mensen persoonlijk benaderd.”

“Tellers werven via collega's.”

“Meerdere keren een oproep geplaatst (binnen- en buiten gemeentelijke organisatie). Steeds net voldoende. Te veel voorzitters en leden hebben een dubbele shift gedraaid.”

“We hadden reserve.”

“Niet.”

5.2 Hoogte vergoeding

Vrijwel alle gemeenten geven de stembureauleden een vergoeding. De gemiddelde vergoeding voor een voorzitter was 194 euro per deelname, voor een plaatsvervangend voorzitter 155 euro per deelname, voor een stembureaulid 164 euro per deelname en voor een teller 52 euro per deelname. Wanneer we de gemeenten uitsluiten die 0 euro vergoeding geven voor een functie, dan zien we dat plaatsvervangende voorzitters gemiddeld een hogere vergoeding ontvangen dan stembureauleden, namelijk 181 euro versus 165 euro. Dit ligt in lijn met hun grotere verantwoordelijkheden.

5.6 | Hoogte vergoeding

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Voorzitters				
Gemiddelde	235	197	160	194
<i>Gemiddelde excl. 0</i>	235	207	171	204
Minimum	125	0	0	0
Maximum	370	450	400	450
Plaatsvervangend voorzitters				
Gemiddelde	167	156	144	155
<i>Gemiddelde excl. 0</i>	203	184	155	181
Minimum	0	0	0	0
Maximum	350	360	360	360
Stembureauleden				
Gemiddelde	184	167	137	164
<i>Gemiddelde excl. 0</i>	184	169	137	165
Minimum	115	0	12	0
Maximum	320	360	360	360
Tellers				
Gemiddelde	60	52	47	52
<i>Gemiddelde excl. 0</i>	70	56	54	57
Minimum	0	0	0	0
Maximum	140	300	150	300
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal gemeenten zonder vergoeding				
Voorzitters				n=13
Plaatsvervangend voorzitters				n=38
Stembureauleden				n=2
Tellers				n=24
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Werken leden in shifts?				
Ja	54%	64%	82%	66%
Nee	46%	36%	18%	34%

Basis: alle respondenten | n = 268

De hoogte van de vergoeding kent een grote spreiding, van helemaal niets of enkele tientjes, tot 450 euro voor een voorzitter in sommige gemeenten. Van de responderende gemeenten geven 13 gemeenten geen vergoeding aan de voorzitters. In twee derde (66%) van de responderende gemeenten werkten de stembureauleden in shifts. Gemeenten waarbij de stembureauleden in shifts werkten gaven gemiddeld een lagere vergoeding aan de voorzitters (177 euro vs 228 euro per deelname) en aan stembureauleden (148 euro vs 195 euro per deelname). Het verschil in vergoeding tussen wel of niet werken in shifts is voor zowel plaatsvervangend voorzitters als voor tellers niet noemenswaardig.

5.3 Gebruik digitale ondersteuning

Stembureaus kunnen gebruik maken van digitale ondersteuning bij hun werkzaamheden (bijv. de Stembureau-App, MijnStembureau, of Stemhulp). Bijna 70 gemeenten (44% van degenen die gebruik maakten van digitale ondersteuning) hadden een andere reden dan hieronder genoemd. De vragenlijst had geen mogelijkheid om deze andere redenen toe te lichten.

5.7 | Gebruik digitale ondersteuning

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Digitale ondersteuning gebruikt?				
Ja	75%	61%	33%	58%
Nee	25%	39%	67%	42%
Reden digitale ondersteuning (basis: gebruik gemaakt van digitale ondersteuning n=155)				
Aan en afmelden stembureauleden/tellers bij start en einde werkzaamheden	76%	76%	73%	75%
Als instructie bij het uitvoeren van de werkzaamheden	62%	61%	67%	61%
Monitoren van drukte	67%	52%	60%	55%
Aansturing logistieke processen (voor bijvoorbeeld aanleveren extra stembiljetten)	90%	50%	53%	56%
Controle van Register Ongeldige Stempassen	48%	12%	13%	17%
Controle van proces-verbaal	24%	10%	7%	12%
Anders	67%	42%	27%	44%

Basis: alle respondenten | n = 268

6 Ondersteuningsverklaringen

In vrijwel alle responderende gemeenten (97%) konden kiezers zonder afspraak langskomen om ondersteuningsverklaringen af te leggen. Bij zeven gemeenten (3%) was dit niet het geval.

6.1 | Ondersteuningsverklaringen afleggen zonder afspraak

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	96%	98%	96%	97%
Nee	4%	2%	4%	3%

Basis: alle respondenten | n = 268

6.1 Klachten over ondersteuningsverklaringen

In elf van de responderende gemeenten (4%) zijn er klachten ontvangen van kiezers of politieke partijen over ondersteuningsverklaringen.

6.2 | Klachten over ondersteuningsverklaringen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Klachten ontvangen over ondersteuningsverklaringen				
Ja	14%	3%	4%	4%
Nee	86%	97%	96%	96%
Welke klachten (basis: klachten ontvangen n=11)				
Onduidelijkheid over de procedure				n=5
De wachttijd voordat iemand werd geholpen aan de balie				n=3
Onduidelijkheid over benodigde documenten				n=1
De manier hoe de kiezer of politieke partij geholpen werd				-
Het benaderen van burgers in en om het gemeentehuis om een ondersteuningsverklaring af te leggen				-
Anders				n=5

Basis: alle respondenten | n = 268

De klachten gingen voornamelijk over onduidelijkheid in de procedure (5 keer genoemd) en de wachttijd (3 keer genoemd). Er zijn geen meldingen ontvangen dat burgers benaderd zijn om een ondersteuningsverklaring af te leggen. Vijf gemeenten gaven aan dat de klacht een andere inhoud had. In het overzicht hieronder staan hun toelichtingen.

“Spraakverwarring.”

“Te weinig gelegenheid om een ondersteuningsverklaring zonder afspraak af te leggen.”

“Betrof 1 klacht van 1 zeer slecht voorbereide politieke partij.”

Telefonisch gestuurd door een ambtenaar over het maken van een afspraak, persoon heeft toen een melding gemaakt dat wij dit alleen op afspraak deden bij de Kiesraad. Dit was niet zo.”

“Zij beweerden onterecht dat zij alleen op afspraak geholpen konden worden.”

7 Aanvraag vervangende stempassen, verzending stempassen, ROS en volmachten

7.1 Verzending stempassen

In ongeveer twee derde (69%) van de responderende gemeenten is het voorgekomen dat stempassen niet of op het verkeerde adres bezorgd.

7.1 | Stempassen niet of op verkeerd adres bezorgd

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	82%	69%	64%	69%
Nee	18%	31%	36%	31%

Basis: alle respondenten | n = 268

7.2 Register ongeldige stempassen (ROS)

Gemiddeld waren er 207 stempassen opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen (ROS), op een gemiddeld aantal kiesgerechtigden van 42.142 mensen. Dat komt neer op 0,5% van het aantal kiesgerechtigden. Hierbij dient opgemerkt te worden dat criteria verschillen voor kiesgerechtigheid voor de verkiezing van de leden van de Provinciale Staten (burgers dienen de Nederlandse nationaliteit te hebben) van de verkiezing voor de waterschappen (Nederlandse nationaliteit is niet verplicht). In dit evaluatie-onderzoek is gevraagd het grootste aantal kiesgerechtigden op te geven (in de meeste gevallen dus het aantal kiesgerechtigden voor de waterschapsverkiezingen).

7.2 | Aantal ongeldige stempassen (ROS)

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal kiesgerechtigden				
Gemiddelde	151.846	33.001	11.309	42.142
Minimum	13.500	120	960	120
Maximum	459.500	77.486	16.596	459.500
Aantal ongeldige stempassen (ROS)				
Gemiddelde	794	153	61	207
Minimum	80	5	10	80
Maximum	4.459	800	136	4.459

Basis: alle respondenten | n = 268

7.3 Aanvragen schriftelijke volmachten

Gemiddeld ontvingen de responderende gemeenten 155 aanvragen voor een schriftelijke volmacht, op een totaal van 42.142 kiesgerechtigden. Dat komt neer op 0,4% van het aantal kiesgerechtigden. Opvallend is dat in grote gemeenten er gemiddeld minder aanvragen ontvangen zijn dan in middelgrote gemeenten. Ter informatie; in deze evaluatie is niet gevraagd naar onderhandse volmachten. Deze zijn dan ook niet meegenomen in onderstaand overzicht.

7.3 | Aantal aanvragen schriftelijke volmacht

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal kiesgerechtigden				
Gemiddelde	151.846	33.001	11.309	42.142
Minimum	13.500	120	960	120
Maximum	459.500	77.486	16.596	459.500
Aantal aanvragen schriftelijke volmacht				
Gemiddelde	74	186	69	155
Minimum	9	1	0	0
Maximum	316	5.295	1.906	5.295

Basis: alle respondenten | n = 268

7.3.1 Ronselen van volmachten

In één van de responderende gemeenten waren er signalen van ronselen van volmachten. Deze gemeente heeft hier geen aangifte van gedaan.

7.4 | Signalen van ronselen van volmachten

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	-	1%	-	0%
Nee	100%	99%	100%	100%

Basis: alle respondenten | n = 268

De gemeente gaf de volgende toelichting:

Aard van de signalen: *“Mensen die namens hun vrouw of kinderen gaan stemmen die niet in staat zijn tot tekenen en niet wilsbekaam zijn, daar worden toch stemmen voor uitgebracht.*

Redenen om niet te melden: *“Het is niet te bewijzen. Daarnaast hadden we een persoon uit onze gemeente die namens zijn zonen, woonachtig in een andere gemeente, ging stemmen. Hij had aldaar een schriftelijke volmacht verkregen.”*

8 Tellen

8.1 Duur tellen

In vrijwel alle responderende gemeenten (97%) duurde het teller langer dan verwacht. De belangrijkste redenen zijn het feit dat er voor de gecombineerde verkiezingen geteld moest worden (98%) en doordat de opkomst hoger was dan verwacht (82%). De respondent is ook gevraagd wat de opkomst was in 2019 vergeleken met 2023. De antwoorden zijn zeer divers, maar in veel gemeenten was het opkomstpercentage 10-20 procentpunt hoger in 2023. Aan de andere kant waren er enkele gemeenten waar de uiteindelijke opkomst iets lager was dan in 2019, hoewel dit blijkbaar nog altijd hoger was dan verwacht. Voor een significant deel van de responderende gemeenten (43%) was de nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen (deels) een reden dat het tellen langer duurde dan verwacht.

8.1 | Tellen duurde langer dan verwacht

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Tellen duurde langer dan verwacht				
Ja	100%	97%	96%	97%
Nee	-	3%	4%	3%
Tellen geschorst en volgende dag hervat?				
Ja	32%	17%	20%	19%
Nee	68%	83%	80%	81%
Reden tellen duurde langer dan verwacht (basis: duurde langer dan verwacht n=261)				
Door de gecombineerde verkiezing	100%	98%	100%	98%
Doordat de opkomst hoger was dan verwacht	50%	84%	91%	82%
Door de nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen voerden de stembureaus meer hertellingen uit dan anders	50%	41%	47%	43%
Door wachtrijen bij de stembureaus kon de telling niet direct om 21:00 starten	68%	37%	23%	38%
Doordat er te weinig tellers waren	11%	12%	16%	13%
Door de vermindering van het aantal stembureaus waren er meer stembiljetten per stembureau te tellen	7%	8%	7%	8%
Anders	61%	34%	30%	36%

Basis: alle respondenten | n = 268

Ruim een derde (36%) van de responderende gemeenten gaven andere redenen waarom het tellen langer duurde. De meeste toelichtingen vallen in de volgende categorieën:

- (n=54) Grote stembiljetten (veel partijen, veel kandidaten).
- (n=13) Vermoeidheid (bij tellers of stembureauleden).
- (n=9) Proces op zich en administratie. Hierbij werd regelmatig de NPVV of Craft methode genoemd als iets dat op zichzelf meer tijd kost, ook zonder hertellingen.
- (n=4) Spreiding van opkomst (sommige stemlokalen werden veel vaker bezocht dan andere, waardoor de tellers in die stemlokalen onevenredig belast werden).

In het overzicht hieronder staan de redenen die niet in een van bovenstaande categorieën vallen. Veel gemeenten gaven meerdere redenen. Waar een van de redenen al in bovenstaande categorieën valt, is dit niet opnieuw aangegeven, maar aangeduid d.m.v. '(...)'.

“Extra referendum in onze gemeente.”

“Doordat de opkomst hoger was, hadden we eigenlijk iets meer tellers moeten hebben. Er was uitgegaan van de ervaring van voorgaande keren.”

“De beide verkiezingen kunnen niet gelijktijdig worden geteld, veelal vanwege ruimtegebrek bij de stemlokalen. Het is sowieso lastig een geschikte ruimte te vinden die aan alle voorwaarden voldoet.”

“Probleem viel mee omdat stembureaus alleen op kandidaatniveau hebben geteld.”

“Niet duidelijk, evaluatie loopt nog. Mogelijk combinatie dubbele verkiezingen met hoge opkomst. (...)”

“Door het verpakken na het tellen.”

“Door de noodzaak van het tussentijds doorgeven van de voorlopige uitslag, dit verstoorde het reguliere telproces.”

“2 waterschappen waarvan de verdeling 50-50.”

“Ook door het eerst sorteren van stembus WS vóór telling PS kon plaatsvinden en (...)”

“Storingen in de stembureauapp; onderschat dat de telling op slechts partijniveau ook nog veel tijd in beslag neemt.”

“Handmatig opzoeken in extra dik ROS (ivm niet bezorgde stempassen). (...)”

“Het tellen van PS duurde veel langer, en moest in de nacht nog worden gestart met tellen WS op lijstniveau (CSO).”

“Door de Craft Lean telmethode was het niet meer mogelijk om de tellingen PS en WS gelijktijdig uit te voeren (door een verschillende groep) maar moest het na elkaar.”

“Eerlijk gezegd weten we het ook niet waarom het nu zoveel langer duurde.”

“Het tellen van stem- en kiezerspassen en onderhandse volmachten duurde langer omdat deze documenten voor 2 Waterschappen erg moeilijk van elkaar te onderscheiden waren.”

In GEMEENTE 3 waterschappen, dus 4 verkiezingen op 1 dag is gecompliceerder.”

8.1.1 Schorsing telling

In ongeveer twee op de tien (19%) responderende gemeenten is de telling op woensdag geschorst en op donderdag hervat. De meeste van de 52 gemeenten waar de telling is geschorst, schorsten tussen 2 en 4 uur 's nachts. In deze gemeenten ging het gemiddeld om 3,2 stembureaus waar het tellen nog niet was afgerond. Gemiddeld had men nog ongeveer 3 uur en 48 minuten nodig om de telling af te ronden, variërend tussen 1 uur en een volledige werkdag van 8 uur.

8.2 | Telling geschorst

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Tellen geschorst en volgende dag hervat?				
Ja	32%	17%	20%	19%
Nee	68%	83%	80%	81%

(basis: tellen geschorst | n=52)

Hoe laat geschorst?				
2:00 of eerder				n=10
2:01 – 3:00				n=21
3:01 – 4:00				n=17
4:01 of later				n=4

Aantal stembureaus waar tellen nog niet was afgerond				
Gemiddeld				3,2
Minimum				1
Maximum				13

Duur tellen op volgende dag (uur)				
Gemiddeld				3:48
Minimum				1
Maximum				8

Basis: alle respondenten | n = 268

De meest genoemde reden om de telling te schorsen was de vermoeidheid bij de stembureauleden en tellers (29 keer genoemd).

8.3 | Toelichting telling geschorst

	Totaal
Reden tot schorsing (één antwoord mogelijk)	
Vanwege vermoeidheid bij de stembureauleden en de tellers.	n=29
Er waren veel stemmen te tellen bij het stembureau, de verwachting was dat het aantal stemmen niet binnen korte tijd kon worden afgerond.	n=6
Anders	n=17

Basis: gemeenten waarin tellen is geschorst | n = 52

Er was slechts de optie gegeven om één antwoord te geven. Een deel koos daarom de optie 'anders', waarin ze aangaven dat beide redenen aanleiding waren om de telling te schorsen. Er waren drie gemeenten die een andere toelichting gaven. Hun reacties staan hieronder.

“Er waren 3 verkiezingen te tellen.”

“Combinatie van factoren, veel stemmen bij het stembureau, vermoeidheid van en frustratie bij stembureauleden, grote mate van onzorgvuldigheid, onmenselijkheid.”

“Het telproces was niet correct uitgevoerd door de voorzitter en daardoor nog niet klaar.”

8.1.2 Hervatting telling stemmen

Vrijwel alle gemeenten die de telling hebben geschorst, hebben deze hervat op de locatie waar het gemeentelijk stembureau zitting hield (49 van de 52 gemeenten). Twee gemeenten gaven een ander antwoord, maar dit betekende in de praktijk (waarschijnlijk) ook het gemeentelijk stembureau:

“Burgerzaal van het gemeentehuis.”

“Locatie GSB, CSO.”

8.4 | Hervatting telling stemmen

	Totaal
Plek telling van stemmen hervat	
Op de locatie waar het gemeentelijk stembureau zitting hield	n=49
Op de locatie van het stembureau	n=1
Anders	n=2
Wie telling afgemaakt	
Tellers voor het gemeentelijk stembureau	n=40
Ambtenaren van de gemeente	n=34
De stembureauleden die de telling woensdagnacht ook hebben uitgevoerd	n=5
Anders	n=2

Basis: gemeenten waarin tellen is geschorst | n = 52

De telling werd meestal afgerond door (een combinatie van) tellers van het gemeentelijk stembureau (40 van de 52 keer genoemd) en ambtenaren van de gemeente (34 keer genoemd). Twee gemeenten gaven een ander antwoord.

“Vervangende stembureauleden.”

“Extra tellers.”

8.1.3 Vertraging zitting GSB door schorsing

De vertraging van door de schorsing van de telling heeft bij 37 van de gemeenten ertoe geleid dat de zitting van het GSB (ook) geschorst is.

8.5 | Vertraging zitting GSB door schorsing en daardoor zitting geschorst

	Totaal
Ja	n=37
Nee	n=15

Basis: gemeenten waarin tellen is geschorst | n = 52

8.2 Afronding tellen

In 214 van de responderende gemeenten is het tellen zonder schorsing voortgezet. Twee gemeenten hadden geen antwoord gegeven. Voor de meeste van de gemeenten waarin de telling zonder schorsing is voortgezet was het tellen pas na 2:30 in de nacht afgerond. Gemeenten die kozen voor centrale stemopneming (CSO) was de telling meestal vóór 2:30 afgerond (67% was om 2:30 of eerder klaar), terwijl in gemeenten die kozen voor decentrale stemopneming (DSO) de telling meestal pas een uur later afgerond (65% was op 3:30 of eerder klaar).

8.6 | Tijdstip afronding tellen

	Centrale stemopneming	Decentrale stemopneming	Totaal
1:00 of eerder	8%	6%	7%
1:01 – 1:30	23%	6%	12%
1:31 – 2:00	11%	4%	7%
2:01 – 2:30	25%	16%	19%
2:31 – 3:00	11%	16%	14%
3:01 – 3:30	11%	18%	15%
3:31 – 4:00	5%	18%	14%
4:01 of later	5%	17%	13%

Basis: gemeenten waarin tellen niet is geschorst | n = 214

9 Vervoer en opslag van stembescheiden

9.1 Vervoer stembescheiden

9.1.1 Wijze van vervoer

De helft van de responderende gemeenten (49% heeft de stembescheiden na de zitting van de stembureaus vervoerd van het stemlokaal naar de opslag in een transportbox. Nog eens vier op de tien (40%) hebben de stembus gebruikt voor dit vervoer.

9.1 | Hoe stembescheiden vervoerd

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
In de stembus	36%	38%	49%	40%
In een transportbox	46%	51%	42%	49%
Op een andere manier	18%	11%	9%	11%

Basis: alle respondenten | n = 268

In deze evaluatie werd slechts één antwoord toegestaan. Enkele gemeenten gebruikten echter zowel transportboxen als stembussen. Van de 30 gemeenten die aangaven een andere wijze van vervoer te gebruiken, waren er 20 die aangaven beide vormen te gebruiken. Sommige gemeenten merkten hierbij op dat de stembiljetten (in grotere stembureaus) niet in de transportboxen pasten en ze dan de stembussen hadden gebruikt.

Tien gemeenten gaven aan op een andere manier de stembescheiden te hebben vervoerd. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“In dozen met paraaf en sealsticker.”

“Plunjezak en transportboxen.”

“Postzakken afgesloten met T rip en cijferslot.”

“In transportboxen en verzegelde dozen.”

“Verzegelde verhuisdozen.”

“Transportboxen en soms in zakken/dozen.”

“Dozen met zegels.”

“N.v.t. omdat stemming plaats vond op het gemeentehuis.”

“Tassen.”

“Plunjezakken & transportboxen.”

9.1.2 Verzegeling vervoer

In ruim acht op de tien responderende gemeenten (85%) werden de stembussen of transportboxen met een slot en een zegel afgesloten.

9.2 | Hoe stembus of transportbox afgesloten

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Met een slot en zegel	89%	84%	87%	85%
Op een andere manier	18%	18%	18%	18%

Basis: alle respondenten | n = 268

Er waren 49 responderende gemeenten (18%) die aangaven (ook) op een andere manier de stembus of transportbox af te sluiten. Deze methoden vielen meestal in een van deze categorieën:

- (n=27) Een slot, zonder zegel (vaak genoemd dat men twee verschillende sloten gebruikte)
- (n=8) Een zegel, zonder slot
- (n=8) Tie-wraps (vaak genoemd dat dit speciale tie-wraps met code waren)

Zeven gemeenten gaven een antwoord dat niet in een van bovenstaande categorieën viel. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Dozen met paraaf en sealsticker.”

“Zak met sluitzegel en cijferslot op transportbox.”

“Cijferslot en unieke T-rip.”

“Niet allemaal met slot en zegel.”

“In ieder geval met een slot, de zegel was niet in alle gevallen aangebracht.”

“Met een pin dat je drukt door een gat waardoor de deksel wordt vastgeklemd.”

“Cijferslot, alle bescheiden verzegeld.”

9.1.3 Gescheiden vervoer

In vrijwel alle responderende gemeenten (96%) zijn de de stembussen of transportboxen (met daarin de getelde stembescheiden) gescheiden vervoerd van de enveloppen (met daarin voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus).

9.3 | Stembus en envelop gescheiden vervoerd

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	96%	96%	98%	96%
Nee	4%	4%	2%	4%

Waarom niet gescheiden vervoerd?

(basis: niet gescheiden vervoerd | n=10)

Er was te weinig personeel om de stembussen en enveloppen gescheiden te vervoeren **n=6**

Het was niet bekend dat de stembussen gescheiden vervoerd moesten worden van de enveloppen -

Anders **n=8**

Basis: alle respondenten | n = 268

Er waren tien gemeenten die aangaven dat de stembus of transportbox niet gescheiden is vervoerd van de envelop met het proces-verbaal en de sleutel. Hiervan gaven zes als reden dat ze te weinig personeel hadden. Nog eens acht gaven (ook) een andere toelichting. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Geen animo onder de stembureauleden: moe!”

“Het is logistiek bijna onmogelijk om dit te organiseren.”

“Praktisch niet uitvoerbaar. Beschikbare stembureauleden en af te leggen reisafstanden.”

“Logistiek niet uit te voeren.”

“Doordat er soms tot zo laat geteld is, is het niet bij alle stembureaus gescheiden van elkaar vervoerd, deze regel was moeilijk uitvoerbaar doordat dit veel vergde van de vrijwilligers op het stembureau.”

“Vergeten.”

“Men wilde naar huis.”

“De meeste zijn gescheiden vervoerd, maar bij sommige bureaus was dit logistiek niet haalbaar, stembureauleden zonder of te kleine auto, landelijke gemeente waardoor stembureaus ver uit elkaar liggen.”

9.1.4 Wie heeft stembus of transportbox vervoerd

In bijna de helft van de responderende gemeenten (47%) heeft de gemeentelijke (buiten)dienst de stembussen of transportboxen vervoerd. In nog eens ruim een derde van de gemeenten (36%) is dit door leden van het stembureau gedaan. Grote gemeenten hebben vaker gebruik gemaakt van externe vervoerders (43% versus 12% gemiddeld). Gemiddeld zijn er twee personen ingezet per stembus.

9.4 | Door wie vervoerd – stembus of transportbox

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemeentelijke (buiten)dienst	21%	47%	60%	47%
Door (twee) leden van het stembureau	25%	38%	33%	36%
Externe vervoerder	43%	9%	4%	12%
Anders	11%	6%	2%	6%
Aantal personen voor vervoer per stembus				
Gemiddeld	2,3	2,2	2,2	2,2
Minimum	2	1	1	1
Maximum	9	10	7	10

Basis: alle respondenten | n = 268

Er waren 15 gemeenten die de stembussen of transportboxen op een andere manier hebben vervoerd. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Medewerkers per 2 vanuit team verkiezingen.”

“Namens het verkiezingsteam door 2 externe personen.”

“Externe vervoerder met een ambtenaar van de gemeente.”

“Gemeentelijke dienst ism externe vervoerder.”

“Stembussen externe vervoerder/transportboxen 2 leden stembureau.”

“Externe vervoerder en leden van het stembureau.”

“Verkiezingsteam met externe hulp.”

“Externe gecertificeerd vervoersbedrijf met beveiligers.”

“Door de gemeentelijke buitendienst én leden van het stembureau.”

“N.v.t. we waren al op de plek van bestemming.”

“Gemeentelijke (buiten)dienst en Door (twee) leden van het stembureau.”

“Door de tellers.”

“1 collega KCC + 1 collega gemeentelijke buitendienst.”

“Externe vervoerder samen met ambtenaar.”

“Door twee leden van het stembureau of door de Buitendienst.”

9.1.5 Wie heeft envelop vervoerd

In vrijwel alle responderende gemeenten (94%) zijn de enveloppen (met daarin voor elk stembureau per verkiezing het proces-verbaal en de sleutel van de stembus) vervoerd door (twee) leden van het stembureau. Gemiddeld zijn er twee personen ingezet per stembus.

9.5 | Door wie vervoerd – envelop

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Door (twee) leden van het stembureau	96%	96%	93%	96%
Gemeentelijke (buiten)dienst	-	2%	4%	2%
Externe vervoerder	-	-	-	-
Anders	4%	2%	2%	2%
Aantal personen voor vervoer per envelop				
Gemiddeld	2,2	1,9	2,1	2,0
Minimum	1	1	1	1
Maximum	9	10	7	10

Basis: alle respondenten | n = 268

Er waren 5 gemeenten die de enveloppen op een andere manier hebben vervoerd. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

"(...) donderdag is er centraal geteld!"

"Vrijwilligers (voornamelijk collega's)."

"Door medewerker verkiezingsteam met een medewerker van de gemeentelijke buitendienst."

"Collega ambtenaren."

"N.v.t. we waren al op de plek van bestemming."

9.1.6 Bijzonderheden bij vervoer

In de meeste responderende gemeenten (94%) waren er geen bijzonderheden bij het vervoer. In 16 gemeenten (6%) waren er wel bijzonderheden.

9.6 | Bijzonderheden bij vervoer

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	18%	6%	-	6%
Nee	82%	94%	100%	94%

Basis: alle respondenten | n = 268

De gemeenten die aangaven dat er bijzonderheden waren bij het vervoer is gevraagd dit toe te lichten. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

"1 vervoer is gestruikeld en heeft medische verzorging nodig gehad."

"Stembescheiden van 1 stembureau zijn later (4.00 uur) opgehaald. Locatie was reeds afgesloten."

"Ja, doordat we gerekend hadden op het vervoer van transportboxen hadden we ingezet op een bepaald aantal koeriers. Omdat er nu meermaals stembussen vervoerd moesten worden hebben we de koeriers anders moeten regelen."

"Veel commentaar dat er 4 mensen moeten rijden voor alles. Wat een wantrouwen."

"Vele transportboxen en enveloppen waren niet deugdelijk afgesloten."

"Ja, dat het erg laat werd om deze in te leveren."

"Niet alle transportboxen waren op de juiste wijze verzegeld."

"Eén stembus tijdens transport omgevallen waarbij het slot kapot is gegaan. Direct na aankomst is het slot vervangen. De stembus is niet open geweest."

"Een stembus (licht) beschadigd."

"Niet altijd 2 personen of in 2 verschillende auto's."

(Vervolg op volgende pagina)

(Vervolg van vorige pagina)

“Niet altijd 2 personen of in 2 verschillende auto's.”

“Wij hebben 3 stembureaus gehad die tot eindelijk alleen de voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus kwamen brengen. Dit is niet te handhaven.”

“Sommige niet met twee personen.”

“Het was een rommeltje bij het inleveren van het PV. Sommigen hadden het PV niet in een envelop. Anderen wel PV in envelop maar sleutel er niet bij. Iedereen was het zat na een lange dag.”

“Duurde lang door zorgvuldigheid.”

“Bij sommige stembussen ontbrak het zegel.”

“Door de grote en hoeveelheid hebben sommige leden de transportbus in de auto geladen en compleet naar het gemeentehuis gebracht i.p.v. in de stembox.”

9.2 Opslag stembescheiden

9.2.1 Locatie opslag stembus of transportbox

De stembussen/ transportboxen (met daarin de getelde stembescheiden) dienen na de telling door de stembureaus op woensdagavond 15 maart veilig opgeslagen te worden.

Ongeveer zes op de tien responderende gemeenten (58%) hebben de stembussen of transportboxen opgeslagen in een ruimte die is uitgerust met een inbraakalarmeringssysteem dat in verbinding staat met een door de Rijksoverheid toegelaten alarmcentrale. Nog eens drie op de tien gemeenten (29%) hebben de bescheiden opgeslagen in inbraakvertragende en brandwerende voorziening, zoals een gesloten inbraakwerende waardekast of kluis die in een af te sluiten ruimte staat. Ongeveer twee op de tien gemeenten (22%) maakten gebruik van een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat om de bescheiden op te slaan. Het zijn met name de grote gemeenten die van een bewaakte ruimte gebruik hebben gemaakt (61% tegen 22% gemiddeld).

9.7 | Locatie opslag – stembus/ transportbox

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Een ruimte met een inbraakalarmeringssysteem	39%	61%	58%	58%
Inbraakvertragende en brandwerende voorziening	11%	27%	51%	29%
Een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat.	61%	22%	-	22%
Anders	11%	8%	-	7%

Basis: alle respondenten | n = 268

Er waren 18 gemeenten die de stembussen of transportboxen op een andere manier hebben opgeslagen. Hun toelichting staat in het overzicht hieronder.

“Gewoon op het gemeentehuis, in een bunker waar men een toegangspas voor nodig heeft. Op het gemeentekantoor zit een alarm.”

“Extern gespecialiseerd bedrijf.”

“Met alarm.”

“Ruimte waar de volgende dag de Centrale Stemopneming plaatsvond. Onder bewaking van 2 bewakers.”

“Bunker/schuilkelder.”

“Afgesloten ruimte binnen het gemeentehuis.”

“De ruimte waar op donderdag de centrale telling plaatsvond!”

“Alarm op het pand.”

“Vanaf 3.30 uur in een afgesloten ruimte in het hotel waar de volgende dag de CSO telling zou plaatsvinden onder voortdurend toezicht van de receptie en nacht bewaking. Vanaf 07.00 uur waren medewerkers aanwezig.”

“Geconditioneerd archief.”

“Afgesloten ruimte in het gemeentehuis.”

“Een beveiliging is ingehuurd.”

“Ruimte met een inbraakalarmeringssysteem + 24 uur fysieke bewaking.”

“Kelder met brandwerende deuren en beveiliging (tijdklok).”

“Beveiligde ruimte die op slot is.”

“In een af te sluiten ruimte, die alleen met sleutel te openen is. BATCH niet mogelijk. DUS NIET n”

“Met extra bewaking in persoon.”

“Sporthal met (inbraak)alarm, camera's en toegangscontrole d.m.v. passysteem.”

9.2.2 Locatie opslag envelop

De enveloppen (met daarin de sleutel van de stembus/transportbox en het proces-verbaal van het stembureau) dienen na de telling door de stembureaus op woensdagavond 15 maart veilig opgeslagen te worden.

Zeven op de tien responderende gemeenten (69%) hebben de enveloppen opgeslagen in inbraakvertragende en brandwerende voorziening, zoals een gesloten inbraakwerende waardekast of kluis die in een af te sluiten ruimte staat. Nog eens vier op de tien responderende gemeenten (39%) hebben de enveloppen opgeslagen in een ruimte die is uitgerust met een inbraakalarmeringssysteem dat in verbinding staat met een door de Rijksoverheid toegelaten alarmcentrale. Ongeveer een op de tien gemeenten (12%) maakte gebruik van een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat om de bescheiden op te slaan. Het zijn met name de grote gemeenten die van een bewaakte ruimte gebruik hebben gemaakt (32% tegen 12% gemiddeld).

9.8 | Locatie opslag – envelop

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Inbraakvertragende en brandwerende voorziening	54%	71%	73%	69%
Een ruimte met een inbraakalarmeringssysteem	39%	36%	49%	39%
Een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat.	32%	11%	-	12%
Anders	4%	3%	-	2%

Basis: alle respondenten | n = 268

Er waren 6 gemeenten die de enveloppen op een andere manier hebben opgeslagen. Hun toelichting staat in het overzicht hieronder.

“Met alarm apart van de stembescheiden in een andere ruimte.”

“Afgesloten ruimte binnen het gemeentehuis.”

“Beveiligde ruimte binnen een ruimte die is uitgerust met een inbraakalarmeringssysteem dat in verbinding staat met een door de Rijksoverheid toegelaten alarmcentrale.”

“Met tijdklok.”

“Afgesloten beveiligde ruimte.”

“In afsluitbare kamer binnen de sporthal (zie vorige vraag).”

9.2.3 Stembescheiden gescheiden opgeslagen

In de meeste responderende gemeenten (94%) waren de stembussen/ transportboxen gescheiden opgeslagen van de enveloppen.

9.9 | Stembescheiden gescheiden opgeslagen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	100%	94%	87%	94%
Nee	-	6%	13%	6%

Basis: alle respondenten | n = 268

In 17 gemeenten waren de stembescheiden niet gescheiden opgeslagen. Hun toelichting staat in het overzicht hieronder.

“Geen andere locatie beschikbaar.”

“Om praktische redenen, alle bescheiden in één beveiligde ruimte. Overzicht over welke sleutel en PV bij welke stembus hoort.”

“Ruimtegebrek.”

“Omdat de ruimte waar deze werden opgeslagen afgesloten was middels een slot en de sleutel met toegang tot deze deur enkel bij de projectleider verkiezingen in bezit was. Daarnaast is het ruimtetechnisch niet mogelijk.”

“Niet voldoende veilige opslagruimte.”

“Alles in één afgesloten ruimte opgeslagen.”

“Liggen in dezelfde kluis. Op een andere plek.”

“Het was 1 ruimte. De documenten zijn wel apart neergelegd maar wel in dezelfde ruimte. Het is onmogelijk.”

“Alles was al geteld, dus niet nodig.”

“Wel binnen hetzelfde gebouw maar in andere ruimtes.”

“Beiden in beveiligde ruimten (brandwerend of vertragend) opgeslagen.”

“Dit was meest veilige plek voor opslag in het gemeentehuis.”

“Onvoldoende ruimte.”

“Niet aan gedacht.”

“Boxen in de kamer en enveloppen in de kluis in dezelfde kamer.”

“Wij dachten dat alleen gescheiden vervoerd moest worden. was niet bekend dat gescheiden opslag ook nodig was.”

Ze lagen allebei in een goede ruimte.”

9.2.4 Bijzonderheden bij opslag

In de meeste responderende gemeenten (98%) waren er geen bijzonderheden bij het vervoer. In 5 gemeenten (4%) waren er wel bijzonderheden.

9.10 | Bijzonderheden bij opslag

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	4%	2%	-	2%
Nee	96%	98%	100%	98%

Basis: alle respondenten | n = 268

De gemeenten die aangaven dat er bijzonderheden waren bij het vervoer is gevraagd dit toe te lichten. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Er is door stembureauvoorzitters en stembureauleden ontzettend gemopperd en geklaagd over deze nieuwe maatregel. Wordt door iedereen gezien als een groot teken van wantrouwen!”

“Een stembus (licht) beschadigd.”

“Gesloten enveloppe met PV moest vaak geopend worden om de uitslag op partijniveau nog door te geven.”

“Sommige niet conform voorschrift vervoerd.”

“Niet alle transportboxen konden door de hoeveelheid papier deugdelijk worden afgesloten.”

10 Zitting gemeentelijk stembureau

Op donderdag 16 maart en/of vrijdag 17 maart is er in de gemeenten een zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB) gehouden. Tijdens deze zitting(en) heeft het gemeentelijk stembureau de processen-verbaal gecontroleerd en een hertelling uitgevoerd bij eventuele (tel)fouten (decentrale stemopneming), of heeft het GSB alle stemmen op lijst- en kandidaatsniveau geteld (centrale stemopneming).

10.1 Centrale versus decentrale stemopneming

Bij de verkiezingen op 15 maart hadden de gemeenten de keuze voor een centrale of decentrale stemopneming.

Een decentrale stemopneming houdt in dat de stembureaus op de avond van de stemming een volledige telling van de stemmen verrichten. Het gemeentelijk stembureau controleert de volgende dag de processen-verbaal van alle stembureaus, en voert een hertelling uit in geval van eventuele fouten.

Een centrale stemopneming (CSO) houdt in dat de stembureaus op de avond van de stemming alleen een voorlopige telling verrichten, uitsluitend op lijstniveau. Het gemeentelijk stembureau verricht de volgende dag de volledige telling op lijst- en kandidaatsniveau.

Zeven op de tien responderende gemeenten (70%) kozen voor decentrale stemopneming. De overige responderende gemeenten (30%) kozen voor centrale stemopneming. Er waren geen gemeenten die kozen voor een combinatie (bijvoorbeeld centrale stemopneming voor de verkiezingen voor de leden van de Provinciale Staten en decentrale stemopneming voor de waterschapsverkiezingen).

De gemeenten die kozen voor CSO hadden in meerderheid (60%) al eens eerder ervaring opgedaan, o.g.v. de Tijdelijke experimentenwet centrale stemopneming.

10.1 | Centrale of decentrale stemopneming

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Decentrale stemopneming voor alle verkiezingen	46%	71%	78%	70%
Centrale stemopneming voor alle verkiezingen	54%	29%	22%	30%
Combinatie van centrale en decentrale stemopneming	-	-	-	-
Anders	-	-	-	-

Eerdere ervaring CSO (basis: CSO voor één of combinatie van verkiezingen | n=81)

Ja, eerdere ervaring				60%
Nee, eerste keer				40%

Besluit centrale/ decentrale stemopneming gepubliceerd?

Ja	93%	98%	100%	98%
Nee	7%	2%	-	2%

Basis: alle respondenten | n = 268

In vrijwel alle responderende gemeenten (98%) is een besluit van het college van burgemeester en wethouders om een centrale stemopneming bij deze provinciale staten- en of waterschapsverkiezingen te houden, uiterlijk op de dag van de kandidaatstelling gepubliceerd. In twee (2) gemeenten was dit niet het geval. Hun toelichtingen staan in het overzicht hieronder.

“De keuze voor CSO of DSO lag ambtelijk en bestuurlijk in eerste instantie ver uit elkaar. Dit had als gevolg dat deze keuze hiervoor nog wel tijdig werd genomen, de publicatie werd te laat gedaan.”

“Geen tijd voor door de achterlijke 'tsunami' aan instructies. Wel op website keurig gepubliceerd maar niet via oveheid.nl.”

10.1.1 Redenen decentrale stemopneming

De gemeenten die hebben gekozen voor decentrale stemopneming is gevraagd wat hun overwegingen zijn. De belangrijkste redenen zijn de kwaliteit van de tellingen door de stembureaus (72%) en dat decentrale stemopneming aansluit bij hoe de gemeente het altijd gedaan heeft (72%). Kleine gemeenten geven vaker aan dat het beperkte aantal stembureaus goed decentraal valt te stellen (71% versus 35% gemiddeld). Voor grote gemeenten zijn de kosten van CSO vaker een overweging (46% versus 27% gemiddeld).

10.2 | Redenen decentrale stemopneming

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
De kwaliteit van de telling door de stembureaus is over het algemeen goed, waardoor het GSB naar verwachting weinig hertellingen hoeft te verrichten.	77%	72%	71%	72%
Deze manier van tellen sluit het meest aan bij hoe we het altijd hebben gedaan.	54%	73%	71%	72%
Het beperkte aantal stembureaus in de gemeente is goed decentraal te tellen.	8%	29%	71%	35%
Het is goedkoper dan een CSO.	46%	27%	20%	27%
Gemeente ziet op tegen de organisatie van een CSO.	31%	29%	17%	27%
Anders	31%	20%	14%	20%

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 187

Er waren 37 gemeenten die een andere reden hadden om voor decentrale stemopneming te kiezen. De meeste redenen vielen in een van onderstaande categorieën:

- (n=15) Weinig meerwaarde als op verkiezingsavond toch al geteld moet worden op lijstniveau
- (n=10) Het is lastig om voldoende tellers te vinden op de volgende dag. Hierbij werd ook opgemerkt dat overdag alleen ouderen beschikbaar zijn, terwijl 's avonds ook jongeren kunnen tellen.
- (n=3) De organisatie van een CSO (in combinatie met dubbele verkiezingen).

Negen gemeenten gaven een reden die niet in bovenstaande categorieën vallen. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“We vinden het prettig om alles op de verkiezingsdag af te ronden/ tijdswinst.”

“We beschikken over goed gekwalificeerde stembureauleden (moet er niet aan denken dat we ambtenaren van BZK zouden moeten inzetten).”

“Geen ruimte voor een centrale telling.”

“De burgemeester wil het zo.”

“Geen geschikte ruimte beschikbaar in de gemeente voor CSO.”

“Ervaring opdoen met de wijze van tellen die wij tot nu toe hebben gedaan.”

“Ik wilde centraal gaan tellen, maar door omstandigheden was ik te laat om op dag van kandidaatstelling een besluit te laten nemen door College. Daardoor moest ik voor DSO kiezen.”

“Te veel veranderingen intern zodat we graag nog het oude manier wilden voortzetten.”

“Wens van de burgemeester om het te doen zoals altijd.”

10.1.2 Redenen centrale stemopneming

De gemeenten die hebben gekozen voor centrale stemopneming (CSO) is gevraagd wat hun overwegingen zijn. De belangrijkste redenen zijn dat de kwaliteit van de telling beter is doordat een verse ploeg telt (88%) en dat de stembureaus bij een CSO op woensdagavond eerder klaar zijn (77%). Nog eens bijna de helft (46%) van de gemeenten die hebben gekozen voor CSO deden dit op basis van goede ervaringen bij vorige verkiezingen (o.b.v. de Tijdelijke experimentenwet). Kleine gemeenten geven vaker aan dat het beperkte aantal stembureaus goed centraal valt te stellen (40% versus 10% gemiddeld). Voor grote gemeenten is het grote aantal stembureaus juist weer vaker een reden om centraal te tellen (27% versus 20% gemiddeld).

10.3 | Redenen centrale stemopneming

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Bij een CSO wordt geteld door een frisse ploeg tellers, wat de kwaliteit van de telling ten goede komt.	87%	89%	80%	88%
Bij een CSO zijn de stembureaus op woensdagavond eerder klaar met tellen.	73%	79%	70%	77%
Positieve ervaringen met CSO bij vorige verkiezingen.	40%	46%	50%	46%
Het beperkte aantal stembureaus in de gemeente is goed centraal te tellen.	-	7%	40%	10%
Het grote aantal stembureaus in de gemeente is makkelijker centraal te tellen.	27%	7%	-	10%
Anders	40%	27%	10%	27%

Basis: gemeenten met centrale stemopneming | n = 81

Er waren 22 gemeenten die een andere reden hadden om voor centrale stemopneming te kiezen. De meeste antwoorden (n=16) hadden te maken met de nieuwe wetgeving (NPVV). Hierin werd vaak specifiek de verplichting genoemd om bij elk verschil een hertelling uit te voeren.

Zes gemeenten gaven een nog andere reden. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Toezicht en ondersteuning bij telling door inzet van telcoaches.”

Vanwege de dubbele verkiezingen en omdat er geen extra tellers ingezet werden vanwege het coronaproof inrichten van de stem- en tellocatie.”

Transparantie van telproces.”

Minder belasting op team dat verkiezingen organiseert.”

CSO komt transparantie telling ten goede.”

We wisten vooraf al hoeveel ondersteuners we moesten inzetten en werden dus niet verrast.”

10.1.3 Centrale of decentrale stemopneming volgende verkiezingen

De responderende gemeenten zijn ongeveer evenredig verdeeld over de vraag of men voor centrale of decentrale stemopneming zal kiezen bij de organisatie van de verkiezingen voor de leden van het Europees Parlement in 2024. Een derde (35%) kiest voor CSO, drie op de tien (28%) kiezen voor DSO en bijna vier op de tien (37%) weten het nog niet.

10.4 | Centrale of decentrale stemopneming EP 2024

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Centrale stemopneming	43%	33%	40%	35%
Decentrale stemopneming	14%	28%	36%	28%
Weet nog niet	43%	39%	24%	37%

Basis: alle respondenten | n = 268

Gemeenten die bij de huidige verkiezingen gebruik hebben gemaakt van CSO, kiezen in ruime meerderheid (77%) opnieuw voor CSO bij de verkiezingen voor EP 2024. De gemeenten die bij de huidige verkiezingen voor decentrale stemopneming hebben toegepast, weten meestal (45%) nog niet of ze voor EP 2024 voor centrale of decentrale stemopneming kiezen.

10.5 | Centrale of decentrale stemopneming PS en W 2023 vs EP 2024

	Centrale stemopneming PS en W	Decentrale stemopneming PS en W
Centrale stemopneming EP 2024	77%	17%
Decentrale stemopneming EP 2024	6%	37%
Weet nog niet EP 2024	17%	45%

Basis: alle respondenten | n = 268

Redenen centrale stemopneming EP 2024

De belangrijkste reden voor gemeenten om te kiezen voor CSO bij EP 2024 zijn dat de kwaliteit van de telling beter is doordat een verse ploeg telt (90%) en dat de stembureaus bij een CSO op woensdagavond eerder klaar zijn (74%). Nog eens de helft (50%) van de gemeenten die kiezen voor CSO noemen goede ervaringen bij vorige verkiezingen. Kleine gemeenten geven vaker aan dat het beperkte aantal stembureaus goed centraal valt te stellen (50% versus 14% gemiddeld).

10.6 | Redenen centrale stemopneming EP 2024

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Bij een CSO wordt geteld door een frisse ploeg tellers, wat de kwaliteit van de telling ten goede komt.	100%	86%	100%	90%
Bij een CSO zijn de stembureaus op woensdagavond eerder klaar met tellen.	75%	75%	72%	74%
Positieve ervaringen met CSO bij vorige verkiezingen.	83%	48%	33%	50%
Het beperkte aantal stembureaus in de gemeente is goed centraal te tellen.	-	6%	50%	14%
Het grote aantal stembureaus in de gemeente is makkelijker centraal te tellen.	33%	5%	6%	9%
Anders	58%	30%	28%	33%

Basis: gemeenten voorkeur centrale stemopneming EP 2024 | n = 94

Er waren 31 gemeenten die een andere reden hadden om voor centrale stemopneming te kiezen voor EP 2024. De meeste antwoorden vielen in een van de volgende categorieën:

- (n=13) Nieuwe wetgeving (NPVV) maakt CSO de beste optie. Hierin werd vaak specifiek de verplichting genoemd om bij elk verschil een hertelling uit te voeren.
- (n=5) Zelfde methode gebruiken voor alle verkiezingen
- (n=3) Als test voor andere (grotere) verkiezingen in de toekomst

Tien gemeenten gaven een nog andere reden. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Toezicht en ondersteuning telling door telcoaches.”

“Het stemmen is op donderdag!”

“Transparantie telproces.”

“Stoppen met de nachtelijke uren tellen/werken.”

“Transparantie.”

“Bij CSO is het mogelijk om een aantal voorzitters als telleider in te zetten, wat de kwaliteit ten goede komt.”

“Het nadeel: nog meer mensen nodig om de hele verkiezing te organiseren.”

“De hele telprocedure moet naar de volgende dag verplaatst worden zodat frisse tellers aan de slag kunnen. Dus ook tellen op partij niveau niet op de verkiezingsdag tellen.”

“Bij een CSO zijn de stembureaus op donderdagavond eerder klaar met tellen.”

“Meer rust en 'hersteltijd' voor leden bureau verkiezingen.”

Redenen decentrale stemopneming EP 2024

De gemeenten die kiezen voor decentrale stemopneming bij EP 2024 is gevraagd wat hun overwegingen zijn. De belangrijkste redenen zijn de kwaliteit van de tellingen door de stembureaus (85%) en dat decentrale stemopneming aansluit bij hoe de gemeente het altijd gedaan heeft (64%). Kleine gemeenten geven vaker aan dat het beperkte aantal stembureaus goed decentraal valt te stellen (81% versus 48% gemiddeld).

10.7 | Redenen decentrale stemopneming EP 2024

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
De kwaliteit van de telling door de stembureaus is over het algemeen goed, waardoor het GSB naar verwachting weinig hertellingen hoeft te verrichten.	100%	87%	75%	85%
Deze manier van tellen sluit het meest aan bij hoe we het altijd hebben gedaan.	50%	65%	62%	64%
Het beperkte aantal stembureaus in de gemeente is goed decentraal te tellen.	25%	40%	81%	48%
Het is goedkoper dan een CSO.	75%	36%	38%	39%
Gemeente ziet op tegen de organisatie van een CSO.	25%	29%	25%	28%
Anders	25%	38%	25%	35%

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 75

Er zijn 26 gemeenten die een andere reden hadden om voor decentrale stemopneming te kiezen. Er is niet gevraagd om een toelichting.

10.2 Gemeentelijk Stembureau

10.2.1 Handreiking GSB

Vrijwel alle responderende gemeenten (99%) hebben gemaakt van de handreiking GSB van de Kiesraad. Slechts twee gemeenten gaven aan hier geen gebruik van te hebben gemaakt.

10.8 | Gebruik handreiking GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	100%	99%	98%	99%
Nee	-	1%	2%	1%

Basis: alle respondenten | n = 268

10.2.2 Aantallen en aard leden GSB

Gemiddeld hadden de responderende gemeenten 11 leden benoemd voor het Gemeentelijk Stembureau (GSB). Grote gemeenten hadden meer leden dan kleine gemeenten. De leden van het GSB bestonden met name uit ambtenaren. De werving van ambtenaren was redelijk verspreid over verschillende groepen: burgerzaken of andere afdelingen, vrijwilligers of aangewezen komen allen ongeveer even veel gemeenten voor (tussen een derde en de helft van de responderende gemeenten).

10.9 | Aantallen en aard leden GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Totaal aantal leden GSB				
Gemiddelde	23	10	8	11
Minimum	5	5	5	5
Maximum	87	43	15	87
Wie als leden benoemd				
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	50%	52%	47%	51%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zich vrijwillig hebben aangemeld	61%	41%	47%	44%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld	36%	37%	36%	37%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	36%	34%	29%	34%
Burgers	14%	7%	11%	8%
Bestuurders (burgemeester, wethouders of raadsleden)	-	8%	11%	7%
Anders	11%	10%	11%	10%

Basis: alle respondenten | n = 268

Het aantal leden van het GSB dat per groep is aangewezen varieert sterk per groep en per gemeente, van geen enkele in deze groep tot een maximum van 78 in één gemeente in de groep 'ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W'.

10.10 | Aantallen leden GSB per groep

Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W n=136	
Gemiddelde	6,5
Minimum	0
Maximum	78
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zich vrijwillig hebben aangemeld n=118	
Gemiddelde	5,7
Minimum	0
Maximum	49
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld n=99	
Gemiddelde	5,4
Minimum	0
Maximum	27
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zijn aangewezen door of namens het college van B&W n=90	
Gemiddelde	4,5
Minimum	0
Maximum	22

Burgers n=22	
Gemiddelde	4,6
Minimum	1
Maximum	18
Bestuurders (burgemeester, wethouders of raadsleden) n=20	
Gemiddelde	1,2
Minimum	1
Maximum	2
Anders n=27	
Gemiddelde	3,0
Minimum	0
Maximum	9

Basis: gemeenten die bepaalde groep hebben ingezet in GSB

Er waren 27 van de responderende gemeenten die een andere groep hadden ingezet. Hun toelichtingen, waar gegeven, staan in het onderstaande overzicht.

“Werkgroep verkiezingen.”

“Rare vraag, want na vrijwillige aanmelding aangewezen.”

“Leden van de werkgroep verkiezingen.”

“Oud collega's.”

“Familieleden van collega's.”

“Ambtenaren die door de projectgroep persoonlijk zijn benaderd voor deelname voor.”

“Teamleiders van de verschillende teams binnen de gemeente.”

“Griffier.”

“Collega's gevraagd.”

“Ambtenaren uit de hele organisatie die gevraagd zijn; daarna door college aangewezen.”

“Collega's burgerzaken, collega's andere afdelingen en burgers (voor tellen).”

“Managementteam KCC.”

“Projectgroepleden verkiezingen.”

“Burgers en ambtenaren zijn gevraagd om deel te nemen aan het GSB en vervolgens benoemd door het college.”

“Gemeentesecretaris als voorzitter.”

“Oud collega burgerzaken die met pensioen is gegaan.”

“Gemeentesecretaris.”

“Ambtenaren in algemene dienst. Wij spreken liever niet meer over 'afdelingen'. Ook verkiezingen worden organisatie breed opgepakt.”

“Ambtenaren van andere afdelingen die door de verkiezingsleider geselecteerd zijn omdat zij geschikt zijn voor deze taken.”

10.2.3 Ondersteuners GSB

Gemiddeld hebben de responderende gemeenten 40,4 ondersteuners van het Gemeentelijk Stembureau (GSB) benoemd. Grote gemeenten hebben meer ondersteuners benoemd dan kleine gemeenten. Het aantal ondersteuners varieert aanzienlijk, van 0 ondersteuners in sommige kleine en middelgrote gemeenten tot 500 in enkele grote gemeenten.

10.11 | Aantallen en aard ondersteuners GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Totaal aantal ondersteuners GSB				
Gemiddelde	126	34,6	12,1	40,4
Minimum	6	0	0	0
Maximum	500	400	82	500
Wie als ondersteuners benoemd				
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zich vrijwillig hebben aangemeld	79%	61%	56%	62%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld	64%	43%	33%	44%
Burgers	57%	28%	24%	31%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	36%	29%	18%	28%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	36%	26%	18%	26%
Bestuurders (burgemeester, wethouders of raadsleden)	-	2%	-	1%
Anders	14%	9%	11%	10%

Basis: alle respondenten | n = 268

De ondersteuners komen in de meeste gemeenten (62%) van de groep 'ambtenaren van andere afdelingen, die zich vrijwillig hebben aangemeld'. De andere groepen ambtenaren komen bij ongeveer evenveel gemeenten voor (tussen een kwart en ruim vier op de tien gemeenten). In vergelijking met de leden van het GSB zetten meer gemeenten burgers in voor ondersteuning; 31% van de responderende gemeenten zet burgers in voor ondersteuning van het GSB, tegen 8% van de gemeenten die burgers inzet als lid van het GSB.

Er waren 26 gemeenten die mensen uit andere groepen inzetten als ondersteuners. Negen van deze gemeenten gaven aan dat zij geen ondersteuners hadden toegewezen. Overige toelichtingen, voor zover gegeven, staan in het overzicht hieronder.

“Studenten (ook burgers natuurlijk, maar wilde deze grote groep apart noemen).”

“Rare vraag, want na vrijwillige aanmelding aangewezen.”

“Studenten, reserve stembureauleden.”

“Voorzitters van de stembureaus.”

“Ambtenaren van andere afdelingen die we zelf hebben benaderd.”

“De coördinator verkiezingen.”

“Wij hadden iedereen als lid GSB benoemd, plus 1 voorzitter, plus 1 plv. voorzitter.”

“Verschillende mensen.”

“Ambtenaren die persoonlijk zijn benaderd door de projectgroep voor deelname.”

“De ondersteuners waren de tellers. Telleiders waren plaatsvervangende leden.”

“Ambtenaren uit hele organisatie die zich aangemeld of zijn gevraagd; aangewezen door college van B&W.”

“Aangewezen en moesten helpen. Wij lopen tegen het probleem aan dat collega's van Burgerzaken het niet meer zien als hun taak.”

“Zeer ervaren tellers (en of voorzitters van stembureaus).”

“Tellers, invoerders.”

“Ingehuurde krachten (experts).”

“Buiten deze 15 zijn er nog 50 collega's ingezet voor de tellingen op donderdag. Alle ambtenaren zijn aangewezen als stembureau lid/ teller.”

10.2.4 Training leden en tellers GSB

In zeven op de tien responderende gemeenten (69%) hebben zowel de leden als de tellers van het Gemeentelijk Stembureau (GSB) een training gevolgd. In nog eens twee op de tien gemeenten hebben of alleen de leden (16%), of alleen de tellers (5%) een training gevolgd.

10.12 | Training leden GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Training gevolgd				
Ja, leden en tellers	82%	69%	62%	69%
Ja, leden	11%	15%	24%	16%
Ja, tellers	-	6%	2%	5%
Nee	7%	10%	11%	10%
Inhoud training leden (basis: leden hebben training gevolgd n=229)				
Het doornemen van een schriftelijke instructie	58%	61%	46%	58%
Een training op locatie	85%	53%	56%	57%
Een e-learning	38%	57%	46%	53%
Een webinar	8%	6%	10%	7%
Anders	15%	9%	5%	9%

Basis: alle respondenten | n = 268

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Inhoud training tellers				
Een e-learning	74%	68%	62%	68%
Het doornemen van een schriftelijke instructie	26%	25%	34%	27%
Een training op locatie	35%	27%	14%	26%
Een webinar	9%	2%	3%	3%
Anders	-	12%	7%	10%

Basis: tellers hebben training gevolgd | n = 198

De training van de leden van het GSB bestond meestal uit (een combinatie van) een schriftelijke instructie (58%), training op locatie (57%) of e-learning (53%). De training van tellers van het GSB bestond meestal uit e-learning (68%).

Er waren 21 gemeenten die de leden van het GSB op een andere manier trinden. Hier is geen toelichting gevraagd. Er waren 19 gemeenten die de tellers op een andere manier trinden. Hun toelichtingen vielen meestal in een van de onderstaande categorieën:

- (n=6) Gebruik van instructievideo
- (n=6) Alleen specifieke groep geïnstrueerd (telleiders, verkiezingsleider)

Toelichtingen die niet in bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“N.v.t. geen tellers benoemd.”

“Uitleg over proces-verbaal, geldigheid stembiljetten.”

“Korte instructie voor aanvang, aantal tellers hebben e-learning gevolgd. Vanwege de schorsing op woe nacht op het laatste moment veel extra ondersteuners ingezet, dus die kregen instructie ter plaatse.”

“Extra overleg.”

“Persoonlijke bijpraatsessie in groepsverband m.b.t. instructiemateriaal.”

“Ervaren tellers die eerder zijn getraind in Craft-Lean methode, korte oprissing vooraf.”

“Instructie door mij als projectleider.”

Er waren 26 gemeenten waarin noch de leden, noch de tellers van het GSB een training hebben gevolgd. Hun toelichting hoe ze tellers en leden hebben voorbereid viel meestal in een van de onderstaande categorieën:

- (n=11) De handleiding GSB van de Kiesraad is gebruikt
- (n=8) Interne instructies gegeven
- (n=5) Betrokken personen zijn ervaren

Toelichtingen die niet in bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“Een uitleg door het verkiezingsteam op de dag van het GSB.”

“Geen officiële verplichte training, wel teams bijeenkomst, uitleg in de week vooraf. Verder kon men vrijwillig alsnog een e-learning volgen.”

“We hadden een projectleider die ons van informatie heeft voorzien.”

Er waren 13 gemeenten waarin alleen de tellers van het GSB een training hebben gevolgd, maar niet de leden. Hun toelichtingen over hoe ze de leden hebben voorbereid staan in het overzicht hieronder.

“Mondelinge instructie door Team Verkiezingen.”

“Mondeling besproken.”

“Handreiking gemeentelijk stembureau en plan van aanpak.”

“Overleg waarin proces en werkzaamheden werd besproken.”

“Aan de hand van de Hand-Out en wij hebben nog een bijeenkomst georganiseerd.”

“Een filmpje die zelf is gemaakt door afdeling burgerzaken.”

“Uitleg van de procedure.”

“Mondeling.”

“Stappenplan uit verkiezingentoolkit.”

“Door alle beschikbare informatie door te nemen en kennis te delen met andere gemeenten.”

“Zijn door de projectleiders geïnstrueerd.”

“Leden GSB via handreiking GSB leden.”

“Wij hebben expertise ingehuurd tijdens de zitting van het GSB.”

Er waren 44 gemeenten waarin de tellers van het GSB geen training hebben gevolgd, maar alleen de leden. Hun toelichting hoe ze tellers hebben voorbereid viel meestal in een van de onderstaande categorieën:

- (n=17) Tellers kregen ter plaatse instructie (al dan niet onder begeleiding van leden van het GSB)
- (n=9) Er zijn mondelinge/ schriftelijke instructies gegeven
- (n=4) Betrokken personen zijn ervaren

Daarnaast zijn er een aantal gemeenten die geen toelichting gaven, hetzij omdat ze de vraag verkeerd begrepen, hetzij omdat zij geen tellers ingezet hadden.

Toelichtingen die niet in bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“De tellers zijn op het laatste moment extra ingezet. Daardoor was er geen tijd meer voor een training. Ze hebben van de voorzitter uitleg gekregen.”

“Klassikale bijeenkomst.”

“Niet.”

“Tellers zijn voorbereid via Craft Tel Training.”

“De invoerders OSV hebben de training van OSV gevolgd. De tellers hebben onder leiding van het GSB de hertellingen uitgevoerd.”

10.3 Duur zitting GSB

10.3.1 Zitting verkiezing leden Provinciale Staten

In vrijwel alle responderende gemeenten, op één na, was de zitting van het GSB voor de verkiezingen van de leden van de Provinciale Staten op donderdag 16 maart gestart. In zes op de tien responderende gemeenten (60%) was de zitting op dezelfde dag afgerond (bekendmaking uitslag door gemeentelijk stembureau, ondertekening proces-verbaal). Gemeenten die de zitting op dezelfde dag hadden afgerond hadden meestal een zitting van tussen de 8 en 10 uur (24% van de responderende gemeenten).

10.14 | Duur telling GSB – verkiezing leden Provinciale Staten

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Op dezelfde dag afgerond	29%	62%	71%	60%
< 4 uur	-	5%	16%	6%
4 tot 6 uur	-	4%	7%	4%
6 tot 8 uur	-	12%	22%	13%
Ca 8 uur	-	8%	9%	7%
Ca 9 uur	-	12%	4%	9%
Ca 10 uur	4%	8%	7%	7%
11 uur of meer	25%	13%	7%	13%
Volgende dag afgerond	57%	37%	29%	38%
Twee dagen of later afgerond	14%	1%	-	2%

Basis: alle respondenten | n = 268

In ongeveer vier op de tien responderende gemeenten (38%) werd de zitting pas de volgende dag afgerond. Omdat we niet weten of en hoe lang de zitting is gepauzeerd tussen de beide dagen, is het niet mogelijk om te berekenen hoe lang de zitting in totaal geduurd heeft. Er waren vier gemeenten waar de zitting pas op maandag 20 maart afgerond was. Mogelijk hebben deze gemeenten de zitting geschorst tot na het weekend.

10.3.2 Zitting verkiezing Waterschappen

In verreweg de meeste responderende gemeenten (95%) was de zitting van het GSB voor de verkiezingen van de Waterschappen op donderdag 16 maart gestart. In dertien gemeenten was de zitting op vrijdag 17 maart gestart, in één gemeente pas op maandag 20 maart.

10.15 | Duur telling GSB – verkiezing Waterschappen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Op dezelfde dag afgerond	21%	61%	56%	56%
< 4 uur	-	8%	9%	7%
4 tot 6 uur	-	6%	9%	6%
6 tot 8 uur	-	9%	18	10%
Ca 8 uur	-	8%	7%	7%
Ca 9 uur	-	11%	7%	9%
Ca 10 uur	4%	6%	2%	5%
11 uur of meer	18%	12%	4%	11%
Volgende dag afgerond	57%	38%	44%	41%
Twee dagen of later afgerond	21%	2%	-	3%

Basis: alle respondenten | n = 268

In ruim de helft van de responderende gemeenten (56%) was de zitting op dezelfde dag afgerond (bekendmaking uitslag door gemeentelijk stembureau, ondertekening proces-verbaal). Gemeenten die

de zitting op dezelfde dag hadden afgerond hadden meestal een zitting van 9 uur of meer (26% van de responderende gemeenten).

In ongeveer vier op de tien responderende gemeenten (41%) werd de zitting pas de volgende dag afgerond. Omdat we niet weten of en hoe lang de zitting is gepauzeerd tussen de beide dagen, is het niet mogelijk om te berekenen hoe lang de zitting in totaal geduurd heeft. Er waren negen gemeenten waar de zitting pas op maandag 20 maart of zelfs dinsdag 21 maart afgerond was. Mogelijk hebben deze gemeenten de zitting geschorst tot na het weekend.

10.4 Verloop zitting GSB

10.4.1 Algemene indruk

In ruim zes op de tien responderende gemeenten (62%) was de algemene indruk van het verloop van de zitting van het GSB goed tot zeer goed. In nog eens drie op de tien gemeenten (30%) was de indruk neutraal.

10.16 | Algemene indruk verloop zitting GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Zeer goed	7%	10%	4%	9%
Goed	54%	52%	58%	53%
Niet goed, niet slecht	36%	30%	24%	30%
Slecht	4%	7%	13%	7%
Zeer slecht	-	1%	-	0%

Basis: alle respondenten | n = 268

Er waren 21 responderende gemeenten (8%) die een (zeer) slechte indruk hadden van het verloop van de zitting van het GSB. Hun toelichtingen staan in het overzicht hieronder.

“Door hoge opkomst meer stemmen, vermoeidheid leden en tellers, onnodige controlewerkzaamheden die vertragend werken.”

“Het instructiedocument van de kiesraad was een veel te groot document. En het feit dat je na zo'n zware verkiezingsdag weer een volle dag moet maken met hertellingen voor een enkele niet verklaarbare stem (...).”

“Te veel proces stappen en controles

“Veel foute processen-verbaal, veel moeten hertellen. Hier hadden wij niet op gerekend. Ook bij 1 of 2 verschil hebben wij herteld.

“Veel meer werk dan van tevoren mee rekening was gehouden

“Alles liep mis wat er mis kon gaan

“De zitting was echt een ongelofelijk onnodige belasting die duidelijk niet het doel had om de verkiezingen organiseerbaar te houden maar die leidde tot veel commotie en emotie (...)

“Belachelijk veel werk voor letterlijk 0 toeschouwers

“Het was voor iedereen een eerste keer en daarom erg zoeken naar een goede manier van werken. Waar doe je slim aan, hoe lossen problemen efficiënt op. Dit zijn vragen waar op voorhand niemand antwoord op had.”

“Te veel controles, te veel werk, te weinig tellers, gewoon absoluut een hectische dag(en).”

(Vervolg op volgende pagina)

(Vervolg van vorige pagina)

“Te zwaar om dit de dag na de verkiezingen meteen te doen. En omdat het de eerste keer was wist je niet wat je ervan moest verwachten. Je wist pas ‘s nachts van tevoren hoeveel er herteld moest worden.”

“Duurde veel te lang met zoveel stembussen. Iedereen was vermoeid, zelfs frisse tellers die op de verkiezingsdag vrij waren.”

“Stembussen en transportboxen stonden niet op hun plek, ondersteuners werden niet opgevangen, er was geen centrale briefing (waardoor een aantal zelf initiatief nam) er was geen regie (...).”

“Duur te lang, door invoer OSV en hertelling.”

“Wij hadden een team van 13 mensen klaar staan, met de verwachting dat er niet veel te hertellen zou zijn. Dit viel echter erg tegen. Op donderdag zijn er nog zo'n 10-15 extra tellers 'ingevlogen' om te tellen (...).”

“Duurde veel te lang.”

“Chaotisch.”

“Veel hertellingen, veel tijd nodig ivm uitvouwen grote stembiljetten, geen eenduidige telmethode.”

“Het bleek achteraf veel meer werk te zijn dan gedacht. Met name het invoeren in OSV liep niet heel goed en de ondersteuning vanuit de Helpdesk was ronduit slecht.”

“Hertellingen van meerdere stembureaus en te weinig tellers.”

10.4.2 Hertellingen decentrale stemopneming

Voor ongeveer de helft (52%) van de responderende gemeenten die decentrale stemopneming toepasten was het aantal hertellingen meer dan verwacht. Voor een op de tien (11%) gemeenten was het juist minder dan verwacht. Vooral in grote gemeenten waren er meer hertellingen dan verwacht (92% versus 52% gemiddeld).

10.17 | Aantal hertellingen DSO naar verwachting

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nee, (veel) meer dan verwacht	92%	52%	37%	52%
Ja (naar verwachting)	-	36%	57%	37%
Nee, (veel) minder dan verwacht	8%	12%	6%	11%

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 187

De grote meerderheid (91%) van de responderende gemeenten die decentrale stemopneming toepasten stellen dat het GSB voldoende was voorbereid om de hertellingen uit te kunnen voeren.

10.18 | Voorbereiding GSB op hertellingen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
GSB voldoende voorbereid om hertellingen uit te kunnen voeren?				
Ja	92%	91%	91%	91%
Nee	8%	9%	9%	9%
Waarom GSB niet voldoende voorbereid?				
<i>(basis: onvoldoende voorbereid n=16)</i>				
Meer hertellingen dan verwacht				n=12
Niet genoeg tellers				n=8
Locatie niet groot genoeg				n=2
Anders				n=6

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 187

Er waren 16 gemeenten die aangaven dat het GSB onvoldoende voorbereid was. De meeste genoemde redenen waren dat er meer hertellingen waren dan verwacht (n=12) of dat er niet genoeg tellers waren. Zes gemeenten gaven een andere toelichting. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Zitting liep grote vertraging op door afmaken telling stembureaus.”

“Omdat we meer gingen hertellen dan verwacht, moesten we uitwijken naar een andere locatie om te tellen omdat we meerdere stembureaus tegelijk hebben herteld.”

“De zitting en het hertellen waren onderschat en onvoldoende duidelijk.”

“Voorzitter en plv. voorzitter waren niet goed voorbereid.”

“Door het late tijdstip dat we 's-nachts naar huis gingen liep de voorbereiding van donderdagochtend de mist in. Spullen stonden niet klaar, transportboxen niet aanwezig etc.”

“Niet verwacht bij 1 onverklaarbaar verschil er al een hertelling moest plaatsvinden.”

10.5 Openbaarheid zitting GSB

10.5.1 Publicatie zitting GSB

Alle responderende gemeenten (100%) hebben de inwoners van hun gemeente en/of media op de hoogte gesteld van de zitting van het gemeentelijk stembureau (locatie, tijdstip).

10.19 | Publicatie zitting GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Inwoners op de hoogte gesteld?				
Ja	100%	100%	100%	100%
Nee	-	-	-	-
Hoe op de hoogte gesteld (basis: heeft op de hoogte gesteld n=268)				
Via de website van de gemeente	100%	99%	98%	99%
Via een huis-aan-huis blad	50%	56%	49%	54%
Via social media	32%	45%	40%	43%
Op de achterzijde van de kandidatenlijst, bij de vermelding van de locaties van de stembureaus en het GSB	54%	31%	31%	34%
Door aankondiging bij de ingang van het gemeentehuis	14%	16%	20%	17%
Anders	25%	5%	4%	7%

Basis: alle respondenten | n = 268

Vrijwel alle responderende gemeenten (99%) hebben de inwoners op de hoogte gesteld via de website van de gemeente. Daarnaast maakten een groot deel van de gemeenten gebruik van huis-aan-huis bladen (54%) en social media (43%). Een derde van de gemeenten (34%) vermeldde het GSB op de achterzijde van de kandidatenlijst.

Er waren 18 gemeenten die nog een andere methode gebruikten om de inwoners op de hoogte te stellen van de zitting van het GSB. Enkele andere methoden zijn:

- (n=4) Via het gemeenteblad
- (n=3) Via een Openbare Kennisgeving
- (n=3) Door een aankondiging bij de locatie van het GSB (i.t.t. het gemeentehuis)

Methoden die niet in een van bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“Elektronisch bekend gemaakt.”

“Brief bij stempas en publicatie digitaal gemeenteblad.”

“Via de krant.”

“Plaatselijke krant.”

“Overheid.nl.”

“Communicatie over verplichting kandidatenlijst te laat gecommuniceerd.”

“Persbericht.”

“Bijsluiter Stempas.”

10.5.2 Belangstelling voor zitting GSB

In circa drie op de tien responderende gemeenten (28%) was er belangstelling van pers en/of publiek voor de zitting van het GSB.

10.20 | Belangstelling voor zitting GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	50%	27%	18%	28%
Nee	50%	73%	82%	72%

Basis: alle respondenten | n = 268

10.6 Extra zittingen GSB

10.6.1 Aantal extra zittingen GSB

In twee derde van de responderende gemeenten (67%) waren er geen extra zittingen van het GSB nodig. De trend lijkt dat in grote gemeenten er vaker een extra zitting nodig was dan in andere gemeenten (32% versus 8% gemiddeld).

10.21 | Aantal extra zittingen GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Extra zittingen GSB nodig?				
Nee, geen	39%	66%	89%	67%
Ja, voor verkiezing PS	21%	16%	9%	16%
Ja, voor verkiezing waterschap	7%	12%	-	10%
Ja, voor beide	32%	6%	2%	8%
Aantal extra zittingen voor verkiezingen PS (basis: extra zittingen PS n=63)				
0				n=2
1				n=58
2				n=3
Aantal extra zittingen voor verkiezingen waterschap (basis: extra zittingen waterschap n=47)				
0				n=3
1				n=41
2				n=3

Basis: alle respondenten | n = 268

Als er extra zittingen nodig waren, dan was dit vrijwel altijd één extra zitting. Drie responderende gemeenten hadden twee extra zittingen nodig voor de verkiezingen PS, nog eens drie gemeenten hadden twee extra zittingen nodig voor de verkiezingen van (een of meer) waterschappen. Er waren enkele gemeenten die aangaven dat er extra zittingen nodig waren, maar vervolgens aangaven dat zij nul extra zittingen hadden. Er is geen toelichting gevraagd voor deze discrepantie.

10.6.2 Duur extra zittingen GSB

Zoals hierboven gerapporteerd waren in ongeveer een derde van de responderende gemeenten één of meer extra zittingen van het GSB nodig. De duur van deze extra zittingen varieerde zeer sterk, van 5 minuten tot een volledige werkdag van 8 uur (480 minuten). Gemiddeld duurde een extra zitting voor de verkiezingen van de leden van Provinciale Staten ongeveer 2 uur (116 minuten). Een extra zitting voor de verkiezing van het waterschap duurde gemiddeld ongeveer half zo lang, namelijk 1 uur (62 minuten).

10.22 | Aantal extra zittingen GSB

	Totaal
Duur extra zittingen voor verkiezingen PS <i>(basis: extra zittingen PS n=63)</i>	
Gemiddelde	116
Minimum	5
Maximum	480
Duur extra zittingen voor verkiezingen waterschap <i>(basis: extra zittingen waterschap n=47)</i>	
Gemiddelde	62
Minimum	5
Maximum	180

Basis: gemeenten met extra zittingen GSB | n = 89

10.7 Hertellingen

10.7.1 Meldingen fouten door kiezers

In één op de zes responderende gemeenten (15%) heeft het gemeentelijk stembureau meldingen door kiezers ontvangen van het centraal stembureau over een vermoedelijke fout in de uitslagvaststelling. Vrijwel altijd ging het dan om één melding.

10.23 | Meldingen fouten door kiezers

Aantal meldingen	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
0	71%	85%	96%	85%
1	21%	14%	2%	13%
2	7%	1%	2%	1%
3	-	1%	-	0%

Meldingen geleid tot hertelling *(basis: meldingen van kiezers | n=39)*

Geen (0%)	n=11
Deels (50%)	n=2
Volledig (100%)	n=26

Meldingen geleid tot corrigendum *(basis: meldingen van kiezers | n=39)*

Geen (0%)	n=10
Deels (50%)	n=2
Volledig (100%)	n=27

Basis: alle respondenten | n = 268

Er zijn 39 gemeenten waarin het GSB meldingen van kiezers hebben ontvangen. In 28 van deze gemeenten heeft dit geleid tot een (gedeeltelijke) hertelling, in 29 gemeenten heeft dit geleid tot een corrigendum. Er zijn drie gemeenten die aangeven dat een melding wel heeft geleid tot een hertelling, maar niet tot een corrigendum. Er zijn vier gemeenten die aangeven dat een melding niet heeft geleid tot een hertelling, maar wel tot een corrigendum. Er is niet gevraagd om een toelichting op een dergelijke discrepantie.

10.7.2 Terugverwijzing niet door kiezers

In ongeveer een kwart van de responderende gemeenten (26%) heeft het centraal stembureau, zonder dat het om een melding van een kiezer ging, een proces-verbaal terugverwezen en het gemeentelijk stembureau gevraagd een mogelijke fout in het proces-verbaal te onderzoeken. Het ging meestal om een of twee terugverwijzingen, hoewel met name in grote gemeenten er meer terugverwijzingen kwamen. Er waren twee gemeenten waar 50 of meer terugverwijzingen binnen kwamen.

10.24 | Terugverwijzing door centraal stembureau

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal meldingen				
0	54%	72%	91%	74%
1	4%	15%	7%	12%
2	7%	4%	2%	4%
3 of meer	35%	8%	-	10%
Terugverwijzing geleid tot hertelling (basis: terugverwijzingen n=71)				
Geen (0%)				n=36
Deels (1-99%)				n=12
Volledig (100%)				n=23
Terugverwijzing geleid tot corrigendum (basis: terugverwijzingen n=71)				
Geen (0%)				n=32
Deels (1-99%)				n=14
Volledig (100%)				n=25
Basis: alle respondenten n = 268				

Er zijn 71 gemeenten waarin het GSB terugverwijzingen van het centrale stembureau hebben ontvangen. In 35 van deze gemeenten heeft dit geleid tot een (gedeeltelijke) hertelling, in 39 gemeenten heeft dit geleid tot een corrigendum. Er zijn 15 gemeenten die aangeven dat een terugverwijzing wel heeft geleid tot een (gedeeltelijke) hertelling, maar niet altijd tot een corrigendum. Er zijn 10 gemeenten die aangeven dat een terugverwijzing niet heeft geleid tot een hertelling, maar wel tot een corrigendum. Er is niet gevraagd om een toelichting op een dergelijke discrepantie.

10.7.3 Hertellingen GSB naar verwachting

Ruim de helft van de responderende gemeenten (54%) vond dat het aantal hertellingen dat het GSB moest uitvoeren naar verwachting was. Voor ruim een derde (35%) was het meer dan verwacht, voor een op de tien minder.

10.25 | Aantal hertellingen GSB naar verwachting

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nee, (veel) meer dan verwacht	39%	36%	31%	35%
Ja, naar verwachting	39%	54%	60%	54%
Nee, (veel) minder dan verwacht	21%	10%	9%	11%

Basis: alle respondenten | n = 268

10.7.4 GSB voorbereid op hertellingen

De overgrote meerderheid van de responderende gemeenten (94%) vond dat hun GSB voldoende was voorbereid op het uitvoeren van hertellingen (bijv.: een locatie die groot genoeg was en voldoende tellers aanwezig). Er waren 17 gemeenten (6%) die van mening waren dat het GSB onvoldoende was voorbereid. Deze gemeenten is niet gevraagd om een toelichting.

10.26 | GSB voldoende voorbereid

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	89%	95%	91%	94%
Nee	11%	5%	9%	6%

Basis: alle respondenten | n = 268

11 Algemene organisatie verkiezingen

11.1 Software

11.1.1 Installatie OSV2020

In vrijwel alle responderende gemeenten (98%) was OSV2020 geïnstalleerd op Windows. Vijf gemeenten (2%) hadden de software op Linux geïnstalleerd, één gemeente (0%) had de software op OS (Apple) geïnstalleerd.

11.1 | Installatie OSV2020

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Windows	96%	98%	98%	98%
Linux	4%	2%	2%	2%
OS (Apple)	-	1%	-	0%

Basis: alle respondenten | n = 268

11.2 Controleprotocol Kiesraad

11.2.1 Ervaring controleprotocol Kiesraad

Voor zes op de tien responderende gemeenten (61%) was de inhoud van het controleprotocol goed te begrijpen, voor ruim de helft (56%) was direct duidelijk met welk protocol men aan de slag moest en voor nog eens ruim de helft (54%) was de informatievoorziening helder. Een minderheid van tussen de 16% en 22% van de responderende gemeenten was het (helemaal) oneens met deze stellingen.

Bijna drie kwart van de responderende gemeenten (73%) is het (helemaal) oneens met de stelling dat het controleprotocol bijdraagt aan meer transparantie en controleerbaarheid van het verkiezingsproces.

11.2 | Stellingen controleprotocol Kiesraad

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Het controleprotocol van de Kiesraad voor de werking van de software draagt bij aan meer transparantie en controleerbaarheid van het verkiezingsproces.				
Helemaal mee eens	4%	1%	-	1%
Mee eens	11%	11%	11%	11%
Niet mee eens/ niet mee oneens	11%	16%	20%	16%
Mee oneens	29%	24%	29%	25%
Helemaal mee oneens	46%	48%	40%	47%

De informatievoorziening rondom de controleprotocollen van de kiesraad was voor mij helder.				
Helemaal mee eens	4%	9%	7%	8%
Mee eens	57%	47%	38%	46%
Niet mee eens/ niet mee oneens	18%	23%	40%	25%
Mee oneens	11%	16%	11%	15%
Helemaal mee oneens	11%	6%	4%	6%

Het was voor mij direct duidelijk met welk controleprotocol ik aan de slag moest.				
Helemaal mee eens	4%	8%	7%	7%
Mee eens	61%	49%	38%	49%
Niet mee eens/ niet mee oneens	18%	21%	33%	23%
Mee oneens	11%	17%	16%	16%
Helemaal mee oneens	7%	5%	7%	6%

Basis: alle respondenten | n = 268

11.2 | Stellingen controleprotocol Kiesraad (vervolg)

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
De inhoud van de controleprotocollen was voor mij goed te begrijpen.				
Helemaal mee eens	4%	9%	7%	8%
Mee eens	61%	55%	42%	53%
Niet mee eens/ niet mee oneens	14%	21%	38%	23%
Mee oneens	11%	11%	9%	11%
Helemaal mee oneens	11%	4%	4%	5%

Basis: alle respondenten | n = 268

11.2.2 Vragen over controleprotocol

Bijna drie op de tien responderende gemeenten (28%) hadden vragen over het controleprotocol in aanloop naar de verkiezingen. De vragen zijn meestal gesteld bij het informatiepunt verkiezingen bij de Kiesraad (64%) en de inloopsprekuren bij het ministerie van BZK (43%).

11.3 | Vragen over protocol

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Had vragen over protocol				
Ja	46%	25%	31%	28%
Nee	54%	75%	69%	72%

Waar vragen gesteld (*basis: had vragen over protocol | n=75*)

Informatiepunt verkiezingen bij de Kiesraad	64%
Inloopsprekuren bij het ministerie van BZK	43%
Bij een andere gemeente	24%
Webinar van de NVVB	24%
Op het NVVB-platform	19%
Anders	15%

Basis: alle respondenten | n = 268

Er waren 11 gemeenten die de vragen op een andere plek hadden gesteld dan in een van de bovenstaande categorieën. Er is geen toelichting gevraagd aan deze gemeenten.

11.2.3 Controle in opdracht van centraal stembureau

In ongeveer een op de tien responderende gemeenten (21 gemeenten, oftewel 8%) heeft men naar aanleiding van het controleprotocol van het CSB de opdracht gekregen om nader onderzoek te doen naar een of meer stembureaus. Meestal diende men te controleren op niet onderzochte of onverklaarde verschillen (12 gemeenten) of een ongebruikelijk aantal blanco of ongeldige stemmen (10 gemeenten). In elf gemeenten is er na terugverwijzing door het CSB een andere uitslag vastgesteld in één of meer stembureaus. Dat wil zeggen dat er een corrigendum opgemaakt moest worden. Dit kan al het geval zijn bij een afwijking van 1 stem.

11.4 | Controle in opdracht van CSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Controle in opdracht van CSB				
Ja	29%	6%	2%	8%
Nee	71%	94%	98%	92%
Waarop gecontroleerd (basis: controle i.o.v. CSB n=21)				
Niet onderzochte onverklaarde verschillen				n=12
3% of meer blanco of ongeldige stemmen				n=10
Een opmerkelijke uitslag met een verschilpercentage van 50% of meer				n=5
Bezwaren van kiezers				n=4
Een stembureau met nul stemmen				n=2
Anders				n=1
Aantal stembureaus met andere uitslag n.a.v. terugverwijzing CSB (basis: controle i.o.v. CBS n=21)				
Geen stembureaus				n=10
1-2 stembureaus				n=10
3-4 stembureaus				-
5-9 stembureaus				n=1
10 of meer stembureaus				-

Basis: alle respondenten | n = 268

Er was één gemeente die aangaf dat er op iets anders gecontroleerd moest worden dan wat in bovenstaande categorieën stond. Hun toelichting staat in het overzicht hieronder.

“Administratieve correctie in de PV's.”